

Skärgårdsprogram

för Östergötland och Kalmar län

REMISSVERSION 15 juni – 15 oktober 2024

Skärgårdsprogrammet är en digital handling som återfinns här under remisstiden:

<https://storymaps.arcgis.com/collections/2bbd48a6802f41b19e747a6ff76cb648>

Följande textfil motsvarar samma språkliga innehåll som publiceras på webben dock saknas kartunderlag då dessa inte blir tillräckligt detaljrika i tryckt format.

Skärgårdsprogram	3
Inledning	3
Syfte	3
Geografisk avgränsning	3
Tematisk avgränsning	4
Bakgrund	4
Målbild 2040	6
Utvecklingsstrategi för Östergötland	6
Utvecklingsstrategi för Kalmar län	6
Mål för skärgårdsprogrammet	6
Koppling till Agenda 2030	8
Utvecklingsförslag	9
Uppföljning	11
Kunskapsunderlag	12
Områdesbeskrivning	12
Skärgårdsnoder	14
Befolkning och boende	15
Befolkning	15
Boende	16
Näringsliv och arbetsmarknad	18
Besöksnäring	19
Infrastruktur	21
Båttrafik och hamnar	22
Digitalisering	23
Service	23
Offentlig service	23
Kollektivtrafik på land och till sjöss	25
Kommersiell service	26
Beredskap	27
Naturmiljö	28
Rekreation och friluftsliv	29
Kulturmiljö	30
Aktörer med påverkan på kust och skärgård	32

Skärgårdsprogram

Inledning

Skärgårdsprogram för Östergötland och Kalmar län är resultatet av ett samarbete mellan Region Östergötland och Region Kalmar län och har tagits fram i dialog med länens sex kustkommuner Norrköping, Söderköping, Valdemarsvik, Västervik, Oskarshamn och Mönsterås. Målgruppen är regioner, kommuner, myndigheter, civilsamhälle, företagare och invånare. Programmet är uppdelat i två delar - ett kunskapsunderlag med en webbkarta som utgör grunden för en del med utvecklingsförslag.

Programmet tar sikte mot 2040 och utgör en fördjupning av Region Kalmar läns och Region Östergötlands utvecklingsstrategier (RUS) för geografin kust och skärgård. Kusten och skärgården belyses särskilt då förutsättningarna här skiljer sig markant från andra områden. Längs ostkusten finns över 20 000 öar varav endast en bråkdel bebos året runt. Skärgården karakteriseras av en speciell form av glesbygd där båttransporter krävs för att ta sig fram, avstånden till service är långa och antalet åretruntboende är begränsat. Invånarna på öarna är utelämnade till vädrets makter och vid händelser som brand, sjukdom eller olycka kan det ta längre tid att få hjälp. Området präglas också av mycket stora säsongsvariationer, vintertid är skärgården glest befolkad, med en minskande och åldrande befolkning, och sommartid mångdubblas befolkningen när fritidshus, campingar och gästhamnar myllrar av säsongsboende och besökare. Det som lockar är skärgårdens natur- och kulturvärden samt möjligheten till ett rörligt friluftsliv, kvalitéer som berikar länen som helhet. Skärgårdens orörda natur utgör en exklusivitet på nationell nivå, men samtidigt innebär de stora skyddade områdena utmaningar när det gäller nybyggnation och utveckling inom området.

Syfte

Programmet syftar till att ge en fördjupad bild och att skapa samsyn kring kustens och skärgårdens förutsättningar och behov. Programmet är ett planeringsunderlag som ska beskriva kustens och skärgårdens faktiska förutsättningar och ge utvecklingsförslag inom regionernas ansvarsområden. Syftet är att ge vägledning vid beslut och fördelning av ekonomiska medel som rör kust och skärgård i Östergötland och norra Kalmar län. Kommunerna kan använda programmet som ett kunskaps- och planeringsunderlag i den mån de finner det relevant.

Geografisk avgränsning

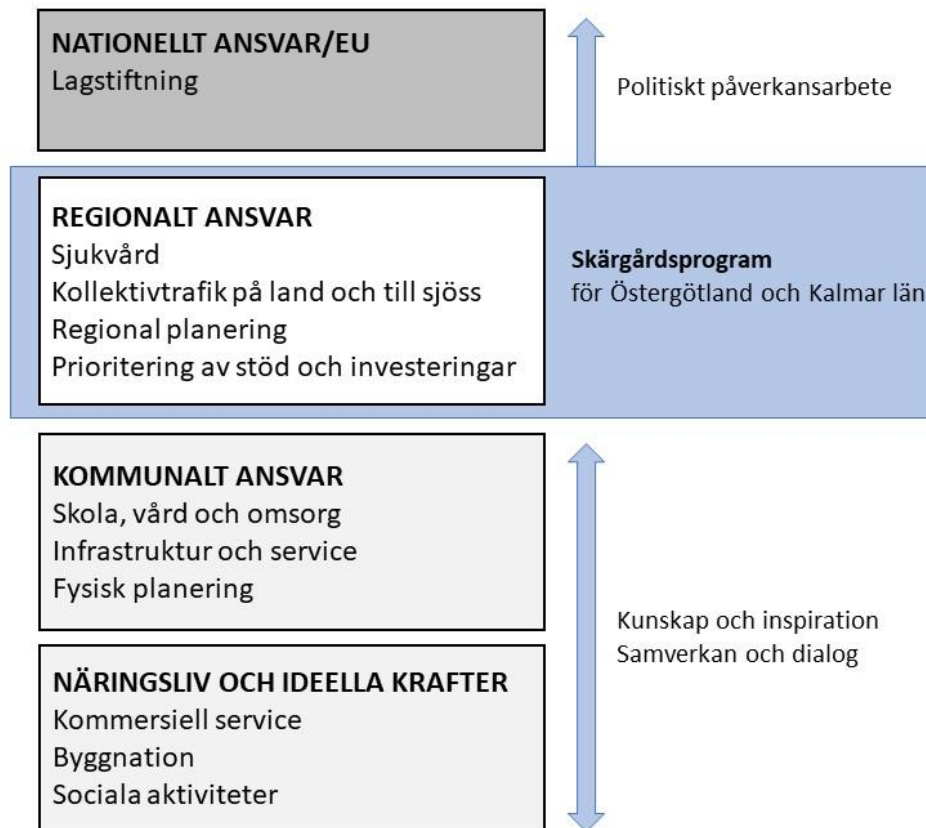
Karta som visar geografisk avgränsning av kust och skärgård.

Programmet omfattar kust och skärgård i sex kommuner, från Norrköping till Mönsterås. Det finns ingen tydlig gräns för var skärgården slutar och inlandet börjar. I det här programmet omfattas kustlandskapet och tillhörande ö-landskap, se figur 1. Avgränsningen baseras på regionala landskapsanalyser som länsstyrelserna i respektive län tagit fram och som därefter justerats till naturliga gränser i landskapet och till att vara ungefär likvärdiga över länsgräns.

Den nuvarande avgränsningen är smalare jämfört med tidigare "Gemensamt utvecklingsprogram för kust och skärgård" där hela landsbygdsområdet öster om E22 från Bråviken i norr till Oskarshamn kommuns södra gräns inkluderades. Det innebär att statistiken i de båda dokumenten inte är helt jämförbara med varandra.

Tematisk avgränsning

Skärgårdsprogrammet omfattar endast de frågor som regionerna och i viss mån kommunerna, har rådighet över eller har möjlighet att påverka, se figur 2. Det innebär att andra viktiga frågor för skärgården såsom Östersjöns status eller sådant som regleras av nationell lagstiftning (strandkydd, areella näringar) inte kommer att tas upp här. Inte heller berörs vilka effekter omvärldsfaktorer som exempelvis klimatförändringar eller ett ökat försvarsläge kan få inom den utpekade geografien.

Figur 2. Skärgårdsprogrammet behandlar i huvudsak de frågor som regionen ansvarar för.

Bakgrund

Skärgårdsrådet

Skärgårdsrådet i Östergötland och norra Kalmar län är ett länsöverskridande forum för ömsesidig information och samverkan kring skärgårdsfrågor. I rådet finns företrädare för skärgårdsbefolkningen, skärgårdskommunerna samt respektive region och länsstyrelse. Rådet har funnits i Östergötland sedan tidigt 80-tal och då bestod det av Norrköpings, Söderköpings, Valdemarsviks kommuner samt Länsstyrelsen i Östergötland. År 2012 anslöt Västerviks och Oskarshamns kommuner samt Region Kalmar län och Länsstyrelsen i Kalmar län. År 2023 tillkom även Mönsterås kommun.

Skärgårdsrådets ordförandeskap alternerar mellan Region Kalmar län och Region Östergötland och värdskapet för mötena cirkulerar mellan deltagande kommuner. Skärgårdsrådet anordnar två fysiska möten per år. Vartannat år genomförs ett skärgårdsting där även allmänheten bjuds in. På tinget diskuteras aktuella frågor i ett bredare forum.

Gemensamt utvecklingsprogram för kust och skärgård

Skärgårdsprogrammet är en revidering av *Gemensamt utvecklingsprogram för kust och skärgård för Östergötland och norra Småland* som antogs 2017. Det tidigare programmet bottnade i en avsiktsförklaring från 2012 där kustkommunerna i området enades om att delta i ett gemensamt arbete med att ta fram en långsiktig politisk överenskommelse som skulle utgöra underlag vid beslutsfattande om fysisk planering, lokal tillväxt och utveckling av det gemensamma området.

Under 2021 utvärderades programmet med syfte att bedöma programmets aktualitet och skapa en förståelse kring programmets relevans samt för att se om det fanns ett behov av att komplettera och/eller utveckla programmet. En dokumentanalys, intervjuer samt omvärldsbevakning genomfördes. Arbetet utfördes av en upphandlad konsultfirma. Resultatet visade att utvecklingsprogrammet har många positiva värden men också utvecklingspotential. Målbild, fokusområden och slutsatser bedömdes i huvudsak fortsatt relevanta men skulle kunna kompletteras med en starkare betoning på digitaliseringsfrågor och hållbarhet. Det framkom också att det fanns en avsaknad av genomförandeperspektiv med tydlig ansvarsfördelning, tidslinjer och uppföljningsbarhet. Att tydliggöra Skärgårdsrådets roll i sammanhanget, genom att klargöra vilka funktioner rådet och dess medlemmar innefattar lyftes som önskvärt. Resultaten av utvärderingen presenterades på Skärgårdsrådets möte hösten 2021.

Medskick från dialogprocesser

I förarbetena till nu föreliggande program genomfördes under 2023 en dialogprocess inom ramen för Skärgårdsrådet. Dialogprocessen bestod av en workshop, uppföljande samtal samt en enkätundersökning och telefonintervjuer.

Diskussionen kretsade kring vilka frågor som är viktigast att fokusera på för att bibehålla "en levande kust och skärgård". Det som framkom av den tidiga dialogen var att fortsatt peka på noder i skärgården och att arbeta med mötesplatser och nätverk. Det som angavs som viktigast för en fungerande vardag var en god standard på vägar och hamnar, en ändamålsenlig kollektivtrafik till sjöss och på land samt en stabil internetuppkoppling. En förutsättning för att barnfamiljer ska kunna bo kvar är rimlig närhet till skola, barnomsorg och annan basal service som får vardagen att fungera. Gemensamma insatser som programmet kan bidra till är samarbeten kring extern projektfinansiering eller en gemensam marknadsföring. Under samtalen framkom även faktorer som gör det svårare att bo och verka i skärgården såsom exempelvis försämrade villkor för fiske och jordbruk, miljöförstöring, dyrare bränslekostnader, höga fastighetspriser eller en alltför snäv strandskyddslagstiftning - frågor som varken kommun eller region har något större inflytande över.

Enkätundersökningen resulterade i cirka 270 svar från året-runt-boende, delårsboende och besökare längs med ostkusten. I enkätundersökningen framkom att det viktigaste för de delårsboende var bättre kommunikationer, högre standard på vägar och hamnanläggningar, tillgång till livsmedelsbutiker samt bättre mobil- och internetuppkoppling. De som besökte skärgården ansåg att det behövs bättre information, ett större serviceutbud samt högre standard på infrastrukturen för att göra skärgården mer tillgänglig för turister.

För att få en ökad förståelse för barn och ungas tillvaro i skärgården kompletterades enkäten med telefonintervjuer med en handfull ungdomar i gymnasieåldern som vuxit upp på en ö i området. Även här lyftes transporter som den stora utmaningen. Under skoltiden pendlade barnen dagligen och för att få ihop logistiken valdes ofta fritidsaktiviteter på fastlandet bort. Under gymnasietiden upphörde skolskjutsen och då var boende på fastlandet det rimliga alternativet. Att växa upp på en ö var dock en positiv erfarenhet och viljan att flytta tillbaka som vuxna finns, under förutsättning att det går att få till en fungerande vardag med arbete och goda kommunikationer.

Målbild 2040

Skärgårdsprogrammet konkretiserar regionernas utvecklingsstrategier för hållbar regional utveckling när det kommer till geografin skärgård. Utvecklingsstrategierna sätter viljeriktningen för år 2030/2040 och där beskrivs mål och prioriteringar för samhällsområden där vi behöver kraftsamla tillsammans.

De regionala utvecklingsstrategierna är utformade för att vara i linje med och bidra till Agenda 2030 och FN:s 17 globala hållbarhetsmål. Målen strävar efter att främja ekonomisk tillväxt, social inkludering och miljömässig hållbarhet och ska fram till 2030 leda till en hållbar och rättvis framtid.

Utvecklingsstrategi för Östergötland

Målbilden för Östergötlands utvecklingsstrategi är "Goda livsvillkor i Östergötland" och det finns sex prioriterade områden för att nå målbilden till år 2040. Det handlar om att skapa attraktiva livsmiljöer, förnyelseförmåga och konkurrenskraft, bygga kunskap och kompetens, knyta samman Östergötland och ta tillvara det goda läget samt arbeta för ett mer digitalt Östergötland och för ett grönare Östergötland. Kopplingen till skärgårdsprogrammet finns främst inom målen knyt samman länet och skapa attraktiva livsmiljöer.

Utvecklingsstrategi för Kalmar län

Målbilden för Region Kalmar läns utvecklingsstrategi är "Klimat att växa i". År 2030 är Kalmar län en hållbar region där människor växer och där företag, föreningar och organisationer etablerar sig och utvecklas. För att skapa ett klimat att växa i har fyra prioriterade utvecklingsområden pekats ut; delaktighet, hälsa och välbefinnande, god miljö för barn och unga, hållbar samhällsplanering samt stärkt konkurrenskraft. I fokus står människorna som lever, bor och verkar i regionen. Utöver de tre hållbarhetsdimensionerna finns ytterligare tre perspektiv som påverkar regionens utveckling. Dessa inkluderar kompetensförsörjning av länets arbetsmarknad, hur den digitala omställningen kan användas som utvecklingsresurs samt betydelsen av internationellt samarbete för fortsatt utveckling. Kopplingen mellan skärgårdsprogrammet och den regionala utvecklingsstrategin finns främst inom de prioriterade områdena delaktighet, hälsa och välbefinnande samt hållbar samhällsplanering.

Mål för skärgårdsprogrammet

De prioriterade områdena från utvecklingsstrategierna konkretiseras utifrån ett skärgårdsperspektiv i tabell 1 nedan. Det långsiktiga målet för programmet är en kust och skärgård som genom sina unika värden är attraktiv för boende, verksamheter och rekreation. Kust och skärgård är en attraktiv del av regionen och den ska vara tillgänglig för alla. I nästa avsnitt ges utvecklingsförslag kopplat till målen för Skärgårdsprogrammet.

Utvecklingsstrategiernas prioriteringar:	För Skärgårdsprogrammet innebär det:
Hållbar samhällsplanering	Förutsättningar för att bo, leva och bedriva verksamhet här året runt.
Skapa attraktiva livsmiljöer	
Knyt samman länet och tillvarata det goda läget	Ändamålsenlig infrastruktur och transporter.
Delaktighet, hälsa och välbefinnande	Skärgårdens natur-, kultur- och rekreationsvärden utvecklas och tas tillvara i samverkan med lokala aktörer.

Tabell 1. De prioriterade områdena från utvecklingsstrategierna konkretiseras utifrån ett skärgårdsperspektiv.

1. Förutsättningar för att bo, leva och bedriva verksamhet här året runt

En hållbar samhällsplanering för länen innebär för kust- och skärgårdsområdet en samsyn kring de speciella förutsättningar, utmaningar och värden som gäller i den här geografin. En samsyn som utgår från ett geografiskt helhetsperspektiv i stället för gängse uppdelning i kommun- och länsgränser. Kust och skärgård erbjuder en livsmiljö till länens invånare med höga natur- och kulturmiljövärden som under lång tid har utvecklats i samspel med jordbruket, skogsbruket och fisket. En förutsättning för att skapa attraktiva livsmiljöer på landsbygden är en god tillgång till såväl kommersiell som offentlig service. Attraktiva livsmiljöer innebär även en gestaltningsmässig dimension där hänsyn tas till platsens förutsättningar och där utveckling sker med respekt för platsens kulturhistoriska värden och där invånare tillåts vara delaktiga i utformningen av sin närmiljö. En hållbar utveckling innebär här en helhetssyn där det ryms balans mellan bevarande och utveckling och där näringslivet tillåts växa samtidigt som den biologiska mångfalden värnas. En god civil beredskap har särskilda utmaningar i en i en gles geografi där de boende i högre grad är utelämnade till egen handlingsförmåga i händelse av sjukdom, olycka eller brand.

2. Ändamålsenlig infrastruktur och transporter

Kust och skärgård tillgängliggörs via ändamålsenlig infrastruktur och ändamålsenliga transporter, där båttransporter särskilt behöver beaktas. Ett sammanknutet län ser till platsens förutsättningar och stärker samband och rörelsemönster, även över kommun- och länsgräns. Det innebär att de som bor i kust och skärgård ska kunna nå service och upplevelser i andra delar av länet. Likaså innebär det att boende i andra delar av länet ska ges tillgång till rekreation och friluftsliv i kust- och skärgårdsområdet. En förutsättning är därför att infrastrukturen, allmänna vägar och hamnanläggningar, håller en god standard. För tillgängligheten är det viktigt med såväl kollektiva transporter med buss och båt såväl som att möjliggöra för den enskilde att resa med egen bil och båt. En robust infrastruktur inbegriper även en god digital uppkoppling oavsett boendegeografi, vilket är viktigt för näringslivet såväl som för ett fungerande vardagsliv. Den digitala uppkopplingen kan också bidra till ett minskat transportbehov.

3. Skärgårdens natur-, kultur- och rekreationsvärden utvecklas och tas tillvara i samverkan med lokala aktörer

Delaktighet, hälsa och välbefinnande är avgörande faktorer för att främja hållbar utveckling i landsbygd, kust- och skärgårdsområden. Grunden till delaktighet och inkludering är lokal förankring och ett aktivt deltagande i lokala grupper och intresseföreningar. Regionen kan skapa förutsättningar för att olika aktörer samverkar genom möten mellan kommuner, statliga myndigheter, civilsamhället och näringslivet. Genom att skapa mötesplatser och bjuda in lokalbefolkningen främjas även delaktighet och förståelse kring platsens förutsättningar och en ökad kunskap kring olika beslutsprocesser. En annan viktig dimension för att främja välbefinnande är att alla, oavsett bostadsort, ska kunna ta del av digitaliseringens fördelar samt ha tillgång till utbildning, kompetensutveckling och ett varierat kultur- och idrottsutbud. Friluftsliv och rekreation i skärgården främjar hälsosamma levnadsvanor och kan leda till en ökad folkhälsa och möjliggöra för ett längre och friskare arbetsliv.

Koppling till Agenda 2030

Utvecklingsstrategierna ska bidra till ekonomisk, ekologisk och socialt hållbar utveckling. En levande kust- och skärgård berör flertalet av FN:s hållbarhetsmål, se figur 4. Hållbart hav och marina resurser (mål 14) fokuserar på att bevara och använda hav och marina resurser på ett hållbart sätt vilket är särskilt relevant för kust- och skärgårdsområden då de är beroendet av havet för sina ekonomier, ekosystem och kulturer. Likaså är hållbar användning av land och ekosystem (mål 15) av stor vikt då kust- och skärgårdsområdets ekosystem ofta är unika och sårbara. Att vidta åtgärder för att bekämpa klimatförändringarna (mål 13) och dess konsekvenser är också relevant då geografin är särskilt sårbar för exempelvis stigande havsnivåer och stormar.

Figur 4. Koppling till de globala målen för hållbar utveckling.

De mål som berörs mest i de utvecklingsförslag som pekats ut i Skärgårdsprogrammet har dock den tydligaste kopplingen mot mål 3, 10 och 11. God hälsa och välbefinnande (mål 3) handlar om att säkerställa hälsosamt liv och främja välbefinnande för alla i alla åldrar. Kust- och skärgård erbjuder rekreation men här finns också särskilda utmaningar för att säkerställa invånare och besökares tillgång till sjukvård. Mål 10 handlar om att minska ojämlikheter inom och mellan länder. Att minska ojämlikhet när det gäller tillgång till resurser och möjligheter är avgörande för en hållbar utveckling i hela länet. Hållbara städer och samhällen (mål 11) handlar om göra samhällen inkluderande, säkra, motståndskraftiga och hållbara. För skärgården kan det innebära att skapa hållbara infrastrukturer, hantera avfall och bevara viktiga natur- och kulturvärden - kort sagt möjliggöra för ett fungerande och berikande vardagsliv. För att främja hållbar utveckling och skapa inkluderande samhällen, i skärgårdsmiljöer såväl som i andra geografiska områden, är målet om fredliga och inkluderande samhällen (mål 16) samt målet om genomförande och globala partnerskap (mål 17) avgörande. I denna kontext spelar Skärgårdsrådet en betydande roll som ett viktigt forum för främjande av inkludering på olika nivåer och underlättande av deltagande, samtidigt som det stärker partnerskapet mellan relevanta aktörer.

Utvecklingsförslag

I följande avsnitt ges förslag på hur Skärgårdsprogrammets mål kan utvecklas vidare. Här redovisas både insatser som redan genomförs samt förslag på förbättringsåtgärder. Observera att utvecklingsförslagen endast är vägledande, formella beslut och ekonomiska avvägningar sett till länens totala prioriteringar kommer göras inom ramen för respektive ansvarsområde.

1. Förutsättningar för att bo, leva och bedriva verksamhet här året runt

Identifierade utvecklingsförslag Vad behövs?	Verktyg och förutsättningar Hur?	Ansvar Vem?
Ett gemensamt kunskapsunderlag för kust- och skärgårdsområdet i Östergötland och Kalmar län.	Kunskapsunderlaget är en del av Skärgårdsprogrammet och kan skapa samsyn samt utgöra stöd vid prioritering och planering av insatser som rör kust och skärgård.	Regionerna ansvarar för att tillhandahålla en nulägesbild samt aktualisera och utveckla underlaget vid behov.
Utveckla skärgårdsnoder , platser med viktiga nyckelfunktioner för livet längs kusten där det är viktigt att bibehålla och om möjligt utveckla nyckelfunktioner.	Prioritera och tillgängliggöra skärgårdsnoder via satsningar på exempelvis kollektivtrafik, infrastruktur, service och platsutveckling. De utpekade skärgårdsnoderna är: Arkösund, Norra Finnö/Tyrislöt, Gryt/Fyrudden, Loftahammar, Blankaholm, Klintemåla, Figeholm, Påskallavik och Timmernabben.	Regioner, kommuner och civilsamhället (lokala utvecklingsgrupper) samt Leader Kustlandet.
Ett dialogforum som fokuserar på skärgårdsfrågor.	Regionerna arrangerar skärgårdsråd och skärgårdsting , där regioner, kommuner, länsstyrelser, civilsamhälle, invånare och näringsliv kan mötas för att diskutera och utbyta tankar, idéer och åsikter om frågor som rör skärgården. En del av syftet är lokal förankring och tillvaratagande av lokalkunskap. Rådets medlemsorganisationer ses över för att få en bredare representation från de båda länens kustgeografi.	Regionerna i samverkan med Skärgårdsrådets arbetsgrupp och medlemmar.
Stimulans av det lokala näringslivet, ökad tillgång till kommersiell service samt attraktiva livsmiljöer.	Genom regionala stöd för exempelvis båtburna transporter, kommersiell service, företagsstöd och platsutvecklingsmedel. Genom att bjuda in till samtal och möten för företagare i skärgården.	Regionerna i samverkan med kommuner, näringsliv, civilsamhälle och företagsfrämjare.
En ökad civil beredskap i händelse av sjukdom, brand eller olyckor.	Dela kunskap och erfarenheter över kommun- och länsgräns samt undersöka möjligheten till extern finansiering för material och kunskapshöjande insatser.	Regioner i samverkan med länsstyrelser, räddningstjänst, kommuner och civilsamhället.

2. Ändamålsenlig infrastruktur och transporter

Identifierade utvecklingsförslag Vad behövs?	Verktyg och förutsättningar Hur?	Ansvar Vem?
En ändamålsenlig och fossilfri kollektivtrafik till sjöss och på land.	Kunskapsunderlaget kan användas för att bättre förstå kollektivtrafikens förutsättningar i skärgårdsmiljö. Trafikutbudet bestäms i regionalt trafikförsörjningsprogram.	Regioner i samverkan med kommuner. Utförare är Kalmar länstrafik och Östgötatrafiken.
Beakta vägar av särskild vikt för skärgården och arbeta för att dessa håller en god lägsta standard.	Exempel på vägar som identifierats vara av särskild vikt för skärgården är: <ul style="list-style-type: none"> – Europaväg E22, Kalmar - Norrköping – Länsväg 209, Norrköping - Arkösund – Länsväg 210, Söderköping - Tyrislöt – Länsväg 212, Valdemarsvik - Fyrudden – Länsväg 213, E22 - Loftahammar – Länsväg 763, E22- Blankaholm – Länsväg 752, E22 - Klintemåla – Länsväg 743/744, E22 - Figeholm – Länsväg 627, E22 – Timmernabben Prioritering av insatser för infrastruktur bestäms i de regionala transportplanerna.	Trafikverket, regioner och kommuner.
Identifiera statliga vägfärjor av särskild vikt för skärgården.	Framhåll vikten av följande förbindelser vid dialog med väghållaren: <ul style="list-style-type: none"> – Skenäsleden, mellan Skenäs- Säter i Bråviken. – Stegeborgsleden, mellan Slottsholmen- Norrkrog i Slätbaken. 	Trafikverket och Region Östergötland i samverkan med berörda kommuner.
Identifiera hamnar av särskild vikt för skärgårdens geografi.	Kunskapsunderlaget kan användas för att medvetandegöra hamnarnas betydelse längs kusten och verka för att de beaktas i den kommunala och regionala planeringen. Undersök möjligheter för extern finansiering av utbyggnad/reparation/underhåll av hamnar.	Regioner, kommuner och enskilda aktörer i samverkan.
Bidra till en digital omställning.	Utbyggnad av fibernätet är huvudsak en fråga för kommersiella aktörer eller kommunerna. Regionens verktyg för genomförande är bredbandsstrategin.	Kommersiella aktörer, kommun och region i samverkan.
Möjliggöra rörelser över länsgräns.	Samverka mellan länen för att underlätta rörelser över länsgräns med framför, allt bil- och bussförbindelser, men även båt och cykel. Prioriteringar inom kollektivtrafiken görs i de regionala trafikförsörjningsprogrammen.	Regioner i samverkan med kommuner och näringsliv.
Bevaka och undersöka möjligheterna att delta i infrastrukturprojekt för kust och skärgård på internationell och nationell nivå.	Regionerna arbetar med internationella frågor genom respektive Brysselkontor och genom att bevaka utlysningar av EU-medel. Regionen bevakar även nationell projektfinansiering.	Regioner

3. Skärgårdens natur-, kultur- och rekreationsvärden utvecklas och tas tillvara i samverkan med lokala aktörer

Identifierade utvecklingsförslag Vad behövs?	Verktyg och förutsättningar Hur?	Ansvar Vem?
Tematiska samtal över kommun- och länsgräns.	Samtal och erfarenhetsutbyte som exempelvis rör avfallshantering, internationell marknadsföring eller båtturen kollektivtrafik samordnas av ansvarig tjänsteperson på regionerna tillsammans med relevanta aktörer.	Regioner i samverkan med kommuner, näringsliv och civilsamhälle.
Bevaka och påverka i frågor som är av betydelse för kust och skärgård via upparbetade kanaler.	Medverka i studier och forskningsprojekt samt delta i internationella och nationella nätverk som rör relevanta frågor, exempelvis: <ul style="list-style-type: none"> – Euroregion Baltics vattenarbetsgrupp (RKL) – Kalmarsundskommissionen (RKL) – Nordiska skärgårdssamarbetet (RÖ) – Conference of Peripheral Maritime Regions (RÖ) – Regionala fiskenätverket (RÖ) 	Regioner
Samarbete längs med ostkusten för att gynna rörligt friluftsliv och en balanserad besöksnäring året runt.	Samverka mellan regioner, kommuner och näringsliv för att förvalta, utveckla och marknadsföra de natur- och kulturvärden som gör kust och skärgård till ett uppskattat besöksmål. Exempelvis genom att: <ul style="list-style-type: none"> – Kartlägga rörelser och noder kopplat till friluftsliv och besöksnäring. – Utarbeta rutter som kan synkas med kollektivtrafik. – Stöd till "sopmajor" i skärgården (RÖ) Insatser prioriteras i de regionala besöksnäringstrategierna.	Regioner i samverkan med länsstyrelser, kommuner och näringsliv.

Uppföljning

En uppföljning av hur det går inom Skärgårdsprogrammets identifierade utvecklingsförslag ska redovisas vartannat år i ansvarig nämnd för respektive region. Med samma tidsintervall ska en uppföljning göras på Skärgårdsrådet, vilka också är viktiga aktörer för skärgårdens utveckling.

Kunskapsunderlag

Områdesbeskrivning

Skärgården i Östergötland och norra Kalmar län är ett av Sveriges mest örika skärgårdsområden, här finns fler än 20 000 öar. Jämfört med andra mer storstadsnära kustområden är skärgården i Östergötland och Kalmar län lågt exploaterad vilket innebär att det finns stora orörda områden. Orördheten är en exklusivitet för skärgården ur ett nationellt perspektiv och till gagn för det rörliga friluftslivet, samtidigt som stora skyddade områden innebär en utmaning vid nybyggnation och verksamhetsutveckling inom området. Området är även attraktivt för fritidsboende vilket driver upp priser och taxeringsvärden på fastigheter generellt. Sommartid är kust och skärgård ett populärt besöksmål för rekreation och friluftsliv parallellt med en krympande och åldrande bofast befolkning ger det stora säsongsvariationer mellan vinter och sommar.

Skärgårdarna i Östergötland och Kalmar län har sina egna särdrag. Till exempel har skärgården längs Kalmarkusten en högre befolkningstäthet på fastlandet jämfört med Östergötland. Här finns också centralorterna samlade, såsom Västervik, Oskarshamn och Mönsterås.

I Östergötland ligger centralorterna Norrköping och Söderköping långt från kusten vilket gör skärgården mer jämförbar med inlandets glesbygd. I Valdemarsviks kommun ligger förvisso centralorten kustnära, men det är ändå betydande avstånd mellan skärgård och centralort. På så vis är kommunerna från Valdemarsvik och söderut utpräglade kustkommuner till sin geografi men skärgården förblir relativt svårtillgänglig trots att den finns geografisk nära centralorterna.

Karta över programmets avgränsning

Programmet omfattar kust och skärgård i sex kommuner, från Kvarsebo, Norrköping, i norr till Mönsterås södra kommungräns, i söder. Det finns ingen tydlig definition av hur skärgården bör avgränsas, i det här programmet omfattas kustlandskapet och tillhörande ö-landskap. Avgränsningen baseras på regionala landskapsanalyser som länsstyrelserna i respektive län tagit fram och som därefter justerats till naturliga gränser i landskapet och till att vara ungefär likvärdiga över länsgräns.

Kust- och skärgårdsområdet är, liksom andra landsbygdsgeografier, i hög grad beroende av närheten till större centralorter för arbete och service. Från området sker en stor arbetspendling till länens större städer; Norrköping, Linköping, Västervik, Oskarshamn och Kalmar. Här finns också sjukhus och möjlighet till högre utbildning på universitet och högskola. Nedan ges en introduktion till de lokala förutsättningarna för respektive kommun, från norr till söder.

Norrköpings kommun

Inzoomad karta för Norrköping

Norr om Bråviken ligger orten Kvarsebo, här finns förskola, skola, brandvärn och ett aktivt föreningsliv. Genom en statlig vägfärja förbinda Kvarsebo med halvön Vikbolandet. På östra delen av Vikbolandet finns orten Arkösund med angränsade skärgård och närhet till naturreservatet Kopparholmarna. Sommartid finns ett stort utbud i Arkösund av service med camping, restauranger, sjömack och dagligvarubutik. Här finns ett flertal hamnanläggningar och Arkösund utgör utgångspunkt för den båtburna kollektivtrafiken och utgör en viktig nod för tillgängligheten till närliggande öar. En av de större öarna är Arkö och där bedriver Sjöfartsverket utbildningsverksamhet. Arkösunds närmaste förskola ligger i Kättinge och grundskola finns i Östra Husby. På södra delen av Vikbolandet ligger hamnen Stäk som fyller en viktig funktion för tillgängligheten till närliggande öar söder om Vikbolandet.

Söderköpings kommun

Inzoomad karta för Söderköping

Söderut förbinds Vikbolandet via en statlig vägfärja med Stegeborg, i Söderköpings kommun. En bit öster därom ligger Bottna/Kungshällsudden. I Bottna finns viss kommersiell service och från Kungshällsudden avgår båtburen kollektivtrafik. I den östra kommunänden ligger en större ö, Norra Finnö, som förbinds via bro med fastlandet. På var sida om brofästet ligger Lagnöströmmen/Bryggviken och här finns bland annat restaurang, café och sjömack. I nära anslutning finns även skärgårdsbyn Mon där det bland annat finns en obemannad butik. Längst ut på norra Finnö ligger Tyrislöt och här finns bland annat en hamn, camping, restaurang och skärgårdsmuseum. Hamnen är av regional betydelse och tar emot tyngre transporter från närliggande kommuner. Från Norra Finnö avgår den båtburna kollektivtrafiken från tre olika platser till öar runt om i Sankt Anna skärgård. Sankt Anna skärgård består av mer än 4000 öar och en av de mest välbesökta är Aspöja, där det bland annat finns en restaurang. I sydöstra delen av kommunen ligger Södra Finnö, här finns bland annat en välbesökt camping och fritidshusområden i Finnkroken och Ramsdal.

Valdemarsviks kommun

Inzoomad karta för Valdemarsvik

Valdemarsviks tätort ligger vackert belägen vid Valdemarsvikens inlopp. I tätorten finns all grundläggande service samt en lokal arbetsmarknad. Österut ligger Gryt samhälle som är den naturliga noden för Gryts skärgård. Här finns en förskola och äldreboende, och i nära anslutning ligger fritidshusområdet Snäckevarp. I Fyrudden finns en större hamn och sommartid finns bland annat restauranger, caféer, drivmedelsförsäljning samt en året-runt-öppen livsmedelsbutik. Inte långt härifrån finns också Gryts Varv och Eköns camping som också är välbesökta platser. I Gryts skärgård finns nästan 3000 öar och den mest välbesökta är Harstena där det bland annat finns restaurang, handelsbod, museum, bageri och gästhamn. I yttersta havsbandet ligger ön Häradsö, en före detta fyr- och lotsplats, som också är ett välbesökt utflyktsmål. De södra delarna av kommunen ligger inom Tjust härad och utgör norra delen av Tjust skärgård, vilken är så gott som obebyggd. Här finns välbesökta naturområden på Torrö och Åsvikenlandet samt ett större fritidshusområde i Kaggebo.

Västerviks kommun

Inzoomad karta för Västervik

Västervik är "skärgårdstaden i Småland" och erbjuder ett mycket bra serviceutbud och en lokal arbetsmarknad för sitt omland. I norra delen av Västerviks kommun ligger Loftahammar som är en viktig serviceort för boende och besökare i norra Tjust skärgård. Serviceutbudet i Loftahammar omfattar bland annat livsmedelsbutik, restauranger, caféer, drivmedel, campingar och vandrarhem. Här finns också ett större fritidshusområde. Söder om Loftahammar ligger Tjusts mest besökta ö Hasselö/Sladö. På ön finns bland annat bageri, restauranger, vandrarhem och obemannad dagligvarubutik som är öppen året om. Likaså är Idö och Rågö populära utflyktsmål. I södra delen av kommunen, i gränslandet mellan Tjust och Misterhults skärgårdar, ligger Blankaholm. Orten har service i form av butik, café/restaurang och gästhamn samt camping. I södra kommundelen finns ett flertal utpräglade fritidshusområden: Lilla Rätö, Hornslandet och Äskestock.

Oskarshamns kommun

Inzoomad karta för Oskarshamn

Misterhults skärgård sträcker sig in i Oskarshamns kommun och söder om Blankaholm finns fritidshusområdet Adriansnäs. I norra delen av kommunen finns också Klintemåla och Figeholm som utgör viktiga knutpunkter till skärgården. Figeholms serviceutbud omfattar både livsmedel, drivmedel, restaurang, camping och gästhamn. Klintemåla erbjuder livsmedel, restaurang och gästhamn under sommarsäsong samt drivmedel året runt. Misterhults skärgård har ett rikt friluftsliv och är särskilt populärt bland paddlare. Centralorten Oskarshamn erbjuder ett gott serviceutbud och en lokal arbetsmarknad för sitt omland. Oskarshamns hamn spelar en central roll i områdets turism och näringsliv. Som en av de största hamnarna längs den svenska ostkusten fungerar den som en viktig knutpunkt för gods- och passagerartrafik. Genom hamnen ansluter Oskarshamn till omvärlden och möjliggör transporter av varor och människor till och från regionen. I södra delen av kommunen ligger Påskallavik som erbjuder service i form av dagligvaror, drivmedel, café/restaurang, camping samt gästhamn. I Oskarshamns kommun, en bra bit ut i Kalmarsund, ligger också den mytomspunna klippön och nationalparken Blå Jungfrun.

Mönsterås kommun

Inzoomad karta för Mönsterås

Mönsterås skärgård består av 300 öar och därutöver ett antal mindre småöar, kobbar och skär. Skärgården och dess kustnära platser fungerar idag som besöksmål och turismnäring i kombination med attraktiva och kustnära bosättningar. I centralorten Mönsterås centrum finns alla serviceslag tillgängliga. Sydost om Mönsterås tätort, vid Mönsteråsvikens inlopp ligger Oknö som är ett utpräglat fritidshusområde med småbåtshamnar, havscamping och vandringsled. I södra delen av kommunen, precis vid Kalmarsund, ligger kommunens tredje största tätort och kommunens mest utpräglade kustsamhälle Timmernabben. Timmernabben har en historia av varv, sågverk och rederier och har idag ett mycket aktivt båtliv där bland annat sportfiske och paddling är populärt. På orten finns service som gästhamn, camping, dagligvarubutik, bibliotek, förskola och skola.

Skärgårdsnoder

Karta över skärgårdsnoderna

Det finns ett antal platser som är särskilt viktiga för att livet längs kusten och i skärgården ska fungera. Dessa platser benämns här som skärgårdsnoder men inbegriper platser av skiftande geografisk karaktär. Nyckelfunktionerna kan exempelvis vara tydligt knutna till en tätort som i Arkösund, Loftahammar, Blankaholm, Figeholm, Påskallavik eller Timmernabben. Alternativt är funktionerna kopplade till en hamnfunktion som i Klintemåla. Begreppet skärgårdsnod kan också omfatta en större geografi där olika nyckelfunktioner finns utspridda på olika platser som i Gryt där flera funktioner finns i anslutning till samhället däribland hamnen i Fyrudden, eller som i Sankt Anna där flera funktioner finns utspridda på Norra Finnö däribland hamnen i Tyrislöt. Gemensamt för dessa skärgårdsnoder är att platserna utgör geografiska nyckelområden för den omgivande skärgården och att dessa noder behöver tillåtas bibehålla, och om möjligt utveckla de funktioner som är viktiga för närområdet.

Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är det mest effektivt att rikta samhällets gemensamma resurser och insatser till strategiska platser. Regionerna kan styra regionala satsningar av exempelvis infrastruktur, kollektivtrafik och service till skärgårdsnoderna. Kommunerna kan i sin tur bidra till goda boendemiljöer i strategiska lägen för att säkerställa att ett underlag för service och kollektivtrafik bibehålls. Lokala utvecklingsgrupper kan bidra med insatser för att göra platsen mer attraktiv.

Skärgårdsnoderna som identifierats i Skärgårdsprogrammet är bygder eller orter på fastlandet med särskild skärgårdsprägel. Även om platser som Västervik stad och andra centralorter har en betydelsefull roll när det gäller att underlätta tillgången till skärgården för besökare och erbjuda service för bofasta, betraktas de inte som skärgårdsnoder enligt detta program. Detta beror på att dessa orter har en mer självständig struktur och funktion. I framtiden kan dock möjligheten att identifiera skärgårdsnoder på öar utan broförbindelse bli aktuell.

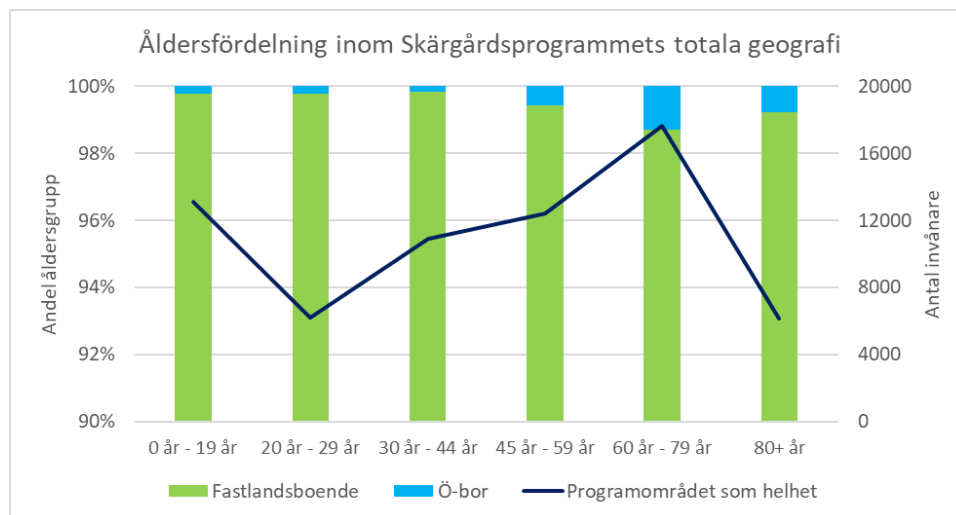
Befolkning och boende

Befolkning

Inom programområdet bor drygt 66 000 personer, varav cirka 6 000 bor i Östergötlands län och cirka 60 000 personer i Kalmar län. Längs smålandskusten är flera av länets städer och tätorter belägna, och ungefär två tredjedelar av befolkningen här är bosatt i mer tätbefolkade områden.

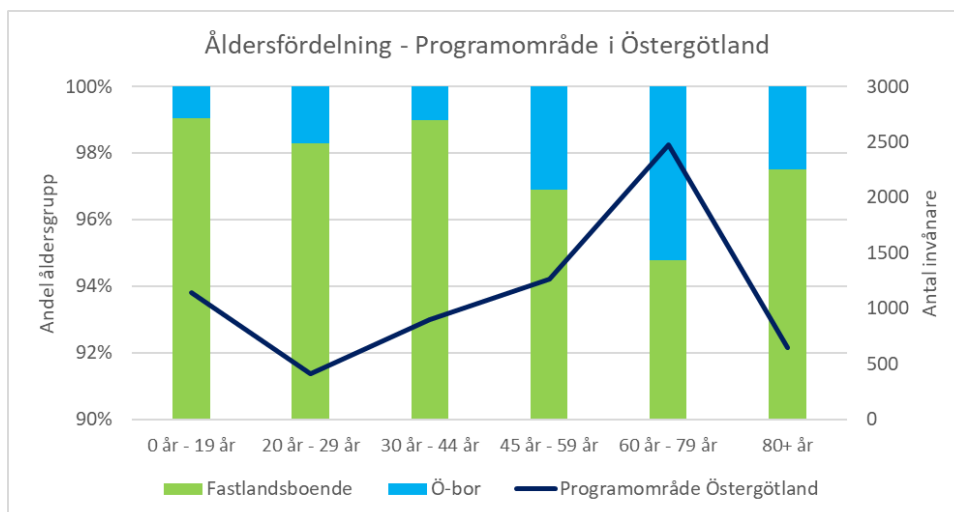
I mångt och mycket skiljer sig inte befolkningsstrukturen och befolkningsutvecklingen i kust- och skärgårdsområdet från andra landsbygder i Östergötland, Småland eller i södra Sverige. Befolkningen har en tämligen hög medelålder och yngre vuxna i åldrarna 20-29 år tenderar att flytta från området, se figur 1-3. Det är vanligt att ju längre bort från större tätorter man kommer, desto äldre är befolkningen.

Drygt 400 personer bor året runt på 76 öar som saknar fast landförbindelse. Av dessa bor drygt 200 personer på 47 öar i Östergötland och cirka 190 personer på 29 öar i Kalmar län. Mer än två tredjedelar av alla öbor är äldre än 60 år och majoriteten av dem är män. Sammanlagt finns endast ett trettiotal barn som bor på öarna året runt. Den höga medelåldern speglar också det faktum att det är en logistisk utmaning att bo på ö och arbetspendla in till fastlandet. Andelen invånare med utländsk bakgrund är generellt låg i skärgårdsområden.

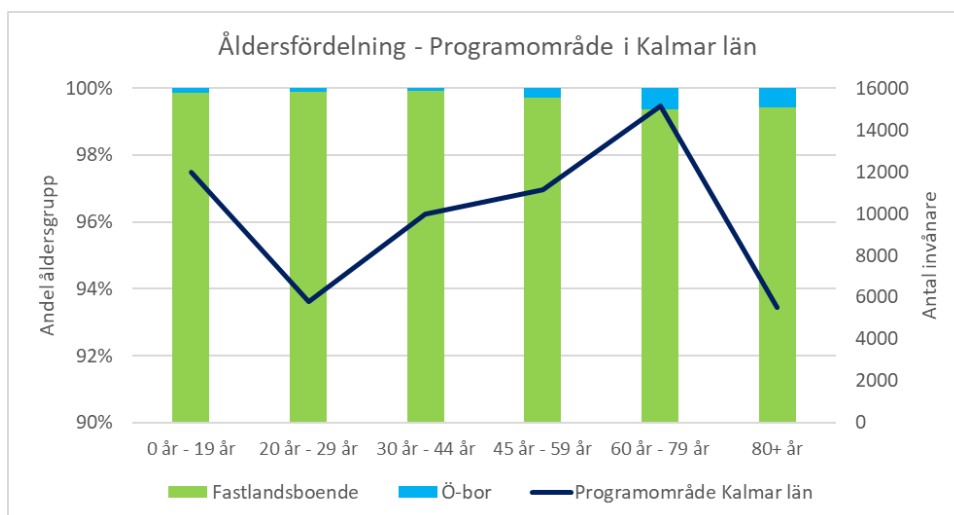

Figur 1. Diagram över åldersfördelning inom Skärgårdsprogrammets geografi.

Till de mest befolkade öarna inom Östergötland hör Arkö, Gränsö och Aspöja med cirka 20 personer vardera. På Missjö, Väsö, Stora Rimmö, Fångö och Harstena bor 10-15 personer på respektive ö. I Kalmar län har Hasselö/Sladö i Tjust skärgård nästan 40 bofasta och är därmed den ö i programområdet som har störst året-runt-boende befolkning. På Björkö och Idö i Tjust skärgård, Vinö i Misterhults skärgård och på Vällö i Mönsterås skärgård finns cirka 10–15 boende på vardera ö. Resterande öar har färre än tio folkbokförda och flertalet öar har bara en eller två boende registrerade.

Figur 2. Diagram över åldersfördelning inom programområdet i Östergötlands län.

Figur 3. Diagram över åldersfördelning inom programområdet i Kalmar län. (Observera annan skala)

Antalet personer som bor på öarna året runt har gått stadigt nedåt sedan 1950-talet i takt med att förutsättningarna för att livnära sig på jordbruk och fiske försämrats. Under den här perioden har antalet öbor minskat med 85%. Bara mellan åren 2010-2021 sjönk antalet ö-bor i de båda länen med cirka 20 procent. Antalet bebodda öar har däremot inte sjunkit i samma takt, här är nästan 90% av de öar som befolkades för över sjuttio år sedan fortfarande befolkade året runt. I samband med avflyttningen har många av de permanenta bostäderna omvandlats till fritidshus.

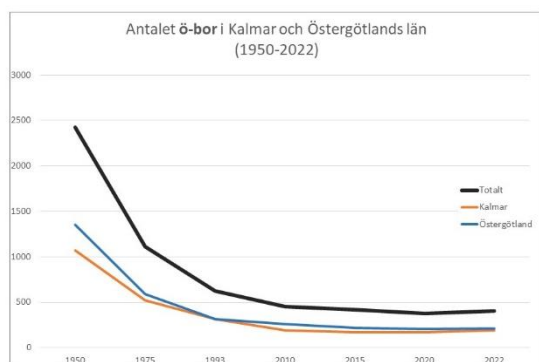
Boende

Karta bebyggda öar

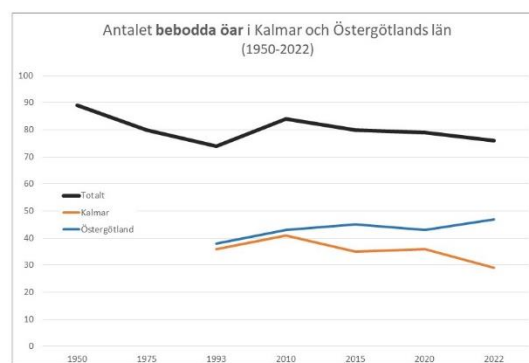
Den helt dominerande boendeformen i kust- och skärgårdsområdet är småhus, vilket inte skiljer sig från annan landsbygd i landet. För att skaffa sig ett boende i området behöver de flesta kunna finansiera ett köp av ett småhus men eftersom det också är ett mycket populärt område för fritids- och delårsboende gör det att antalet potentiella köpare är stort jämfört med andra landsbygdsområden med jämförbar servicenivå. Det leder till ökade fastighetspriser vilket i sin tur leder till att ekonomiskt svagare grupper, såsom barnfamiljer och unga vuxna, har svårt att konkurrera på bostadsmarknaden. Utbudet av hyresrätter är förhållandevis litet och möjligheter till nybyggnation i attraktiva lägen är begränsad.

I kust och skärgård råder strandskydd. Det innebär att det är förbjudet att uppföra eller ändra byggnader/anläggningar närmare än 100 meter från strandkanten, i stora delar av skärgården är detta område utökat upp till 300 meter. Förbudet gäller både på land och vatten. Undantag till strandskyddet ges endast om något av miljöbalkens sex dispens-skäl uppfylls, exempel på sådana skäl är att marken redan är ianspråktagen eller att anläggningen måste ligga vid vattnet. Areella näringar är undantagna strandskyddslagstiftningen. Syftet med strandskyddet är att bevara allmänhetens tillgång till vattnet samt att värna vatten- och landområden som är biologiskt värdefulla.

I genomsnitt är drygt 40% av alla bostäder inom programområdet fritidshus. Med fritidshus avses här bostadsbyggnader där ingen varken är mantalsskriven eller arbetar. Bakom denna siffra framgår att drygt 90 % av alla bostäder på öarna längs ostkusten är fritidshus. På fastlandssidan i Östergötland är ungefär två tredjedelar av bostäderna fritidshus och längs med smålandskusten är endast en fjärdedel av bostäderna fritidshus. Av de drygt 20 000 öar som finns längs med ostkusten är cirka 3% bebyggda men mindre än 0,4% av alla öar bebos året runt. Graferna nedan visar att antalet ö-bor har minskat med 80% sedan 1950-talet men att antalet öar som bebos i stora drag är detsamma.

Figur 4. Diagram över antalet ö-bor under perioden 1950-2022.

Figur 5. Diagram över antalet bebodda öar under perioden 1950-2022.

(Levande skärgårdar SOU 1994:93, Kalmar och Östergötlands läns skärgårdsutredning 1976, SCB 2022)

Fritidsboende/delårsboende

Karta bebyggda fritidshusområden

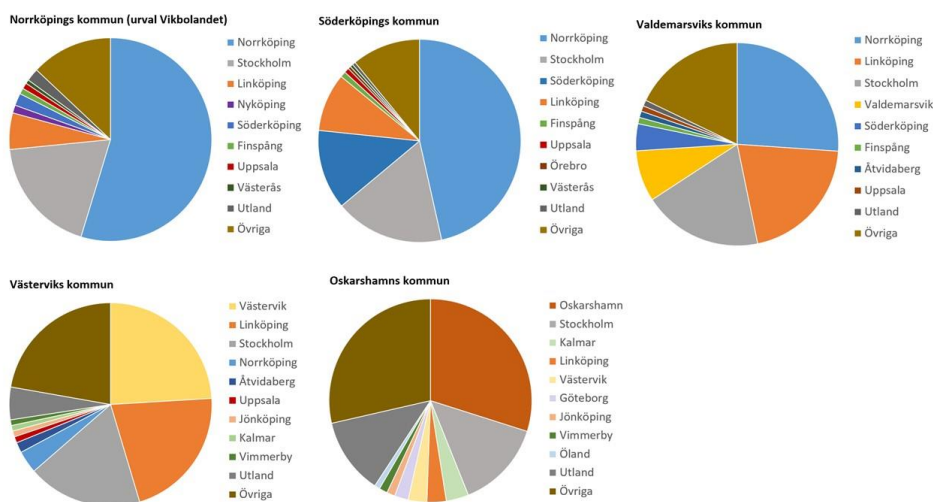
En del av fritidshusen har tidigare varit permanenta boenden men flertalet fritidshus är uppförda med en enklare standard med syfte att vara just sommarboende. Många kustnära fritidshusområden tillkom under 1960- och 1970-talet. Exempel på sådana områden är Snäckevarp, Kaggebo, Källvik, Lilla Rätö, Hornslandet, Äskestock och Adriansnäs. Definitionen av ett fritidshusområde är områden där det finns en koncentrerad bebyggelse av minst 50 byggnader som är klassade som fritidshus. Det innebär att det finns betydligt fler fritidshusområden, men av mindre storlek, som inte syns på kartan.

Hur ofta de boende vistas i sina fritidshus varierar och är svårt att mäta, en del bor där så gott som året runt, andra endast enstaka sommardagar. Fritidshusägare i Sverige i snitt spenderar 71 övernattningsnätter i sitt fritidshus/år och varje fritidshus omsätter ungefär 50 000 kr till lokalsamhället per hus och år (Kartläggning av fritidshusturismens effekter i Sörmland, STUA 2019).

I några av kustkommunerna finns en särskilt hög andel fritidshus inom kommunen i förhållande till befolkningens mängd. Här sticker Valdemarsviks kommun ut med ca 2800 fritidshus (SCB, 2019) i förhållande till ca 7500 kommuninvånare, tätt följt av Söderköpings kommun (ca 2400 fritidshus) och

Västerviks kommun (ca 5500 fritidshus). I Söderköping och Valdemarsvik är mer än 80% av fritidshusägarna bosatta i en annan kommun. Motsvarande siffror för Västerviks kommun är 70%.

För att kartlägga var fritidshusägarna i respektive kommun är mantalsskrivna har fakturaadressen till de som endast har sommartömning av sitt avfall analyserats, se cirkeldiagram. Observera att urvalet gäller kommunen som helhet, inte enbart kust- och skärgårdsområdena. Här framgår att det inom Oskarshamn och Västervik är vanligast att vara skriven i samma kommun som man har sitt fritidshus. Därefter är det vanligast att fritidshusägare bor i Stockholm eller Linköping. I Östergötland är det vanligast att den som äger ett fritidshus i Söderköping, Valdemarsvik eller på Vikbolandet är mantalsskriven i Norrköpings kommun. Ungefär en femtedel av alla fritidshusägare i Östergötlands tre kustkommuner är bosatta i Stockholmsområdet. Boende i Linköping äger ungefär en femtedel av fritidshusen i Västervik respektive Valdemarsvik. Andelen utlandsägda fritidshus är generellt sett låg (under 5%) undantaget Oskarshamns kommun där andelen utlandsägda fritidshus är 18% (SCB, 2019). Av fakturaadressen framgår att fritidshusägarna främst är bosatta Tyskland, Danmark och Nederländerna. Vid analysen fanns inte data för Mönsterås kommun tillgänglig.

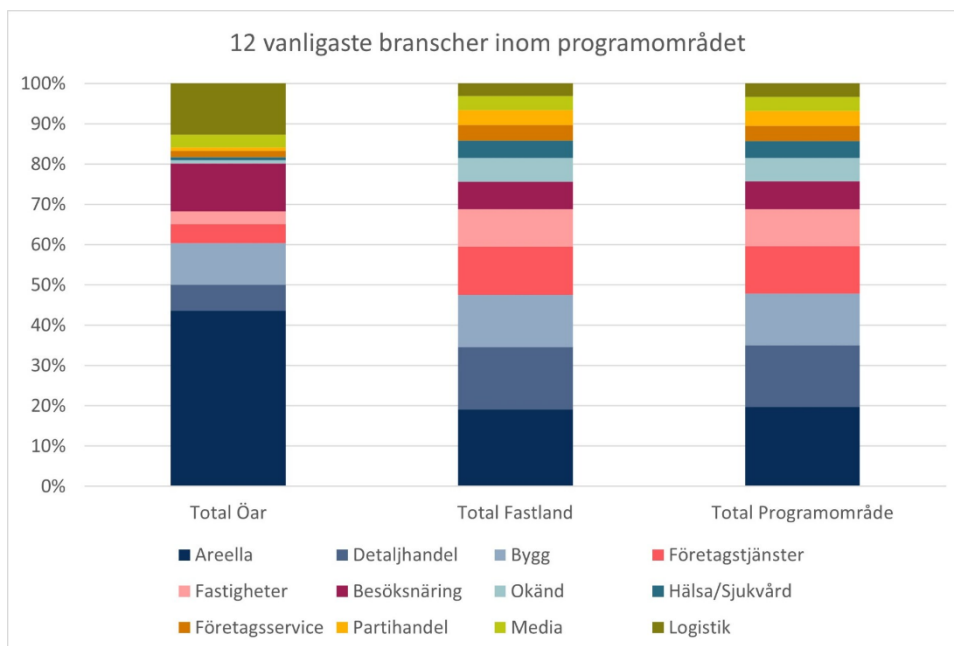

Figur 6. Cirkeldiagram över var fritidshusägare i respektive kommun är mantalsskrivna.

Näringsliv och arbetsmarknad

Kust- och skärgårdsområdets näringsliv är varierat och består till största del av små och medelstora företag. På öarna inom programområdet är sysselsättningsgraden knappt 60% i Kalmar län och knappt 70% i Östergötlands län. För hela programområdet ligger sysselsättningsgraden runt cirka 64%. Det är vanligt att jobba i egen regi och på öarna i Östergötland är 84% småföretagare att jämföra med 66% inom programområdet som helhet (Bisnode, 2021).

På en nationell nivå arbetar ungefär 70% inom den privata sektorn, och resterande 30% inom kommunal, regional och statlig sektor. På fastlandssidan finns en mångfald av branscher där knappt hälften av det privata näringslivet sker in areella näringar, detaljhandeln och byggsektorn, se figur 7. Lokalt domineras sysselsättningen i högre grad av industriarbete exempelvis i anslutning till kärnkraftsverket Simpevarp, Scania i Oskarshamn och massabruket i Mönsterås/Södra cell.

Figur 7. Stapeldiagram över de tolv vanligaste branscherna i kust och skärgård.

På öarna i Östergötland respektive Kalmar län finns 75 respektive 63 företag registrerade som tillsammans representerar cirka 15 olika branscher. Den i särklass vanligaste branschen är inom de areella näringarna men även besöksnäring, bygg och logistik (sjöfart) står för en betydande del av sysselsättningen. Även om de areella näringarna fortfarande är den vanligaste sysselsättningen så har det blivit allt svårare att försörja sig enbart på fiske eller jordbruk. Fisket som förr var en av de viktigaste inkomstkällorna har minskat i takt med att mängden fisk avtagit och idag återstår endast en handfull yrkesfiskare. Moderna jordbruksmetoder och krav på storskalighet gör att det är svårt att få ekonomisk lönsamhet i ett skärgårdsjordbruk. Jordbruket utgörs i regel av små ägor och är svårt att bedriva rationellt. Betesmarkerna i skärgården är magrare i jämförelse med betesmarkerna längre in mot land, djuren måste därför flyttas med båt mellan olika platser. De båtburna transportererna av djur, foder och maskiner utgör en påtaglig kostnad för skärgårdsjordbrukarna. Trots detta bedrivs fortfarande betesdrift på en majoritet av de större öarna av antingen nötkreatur, får eller getter, mycket tack vare statliga jordbruksstöd.

Besöksnäring

Besöksnäringen står för mellan 5-10 % av sysselsättningen i kust- och skärgårdsområdet och är en av de snabbast växande branscherna här. Den mest besöksintensiva perioden är från midsommar till mitten av augusti. De mycket stora säsongsvariationerna i besöksantal gör att skärgårdslivet på många platser kan beskrivas som två parallella verkligheter med totalt skilda förutsättningar för näringsliv, service och arbetstillfällen under sommaren jämfört med resterande del av året. Regionernas strategiska inriktning för besöksnäringen framgår av respektive regions besöksnäringstrategi.

Det som lockar besökaren till kust och skärgård är enligt genomförda intervjuer och enkäter (2021, 2023) främst en unik naturmiljö, genuin kultur, sol och bad, naturaktiviteter, lugn och ro, relativt oexploaterat samt en närhet till närliggande tätorter. Här finns en målkonflikt mellan orörd skärgård och att öka investeringsgraden för bebyggelse, infrastruktur, större besöksströmmar etc. En trend som syns i samhället är att längtan till naturen ökar i takt med att urbaniseringen växer. Likaså anser drygt hälften av skandinaverna att det är förknippat med hög status att semestra i naturen (*Framtidsanalys Arkösunds skärgård*, Kairos Future 2020). Inom de som väljer naturturism ses två

kategorier av resenärer: de som eftersträvar det genuina och äkta samt de som önskar en mer tillrättalagd upplevelse där guide och utrustning ingår. Om besökaren dessutom kan lära sig något nytt, utmana sig själv och samtidigt göra det tillsammans med andra, så ökar upplevelsevärdet. För att nå vitt skilda grupper är en riktad marknadsföring oftast mest gynnsamt för att locka dem som till exempel är intresserade av att utforska naturen på egen hand eller paddla kajak i grupp.

Det är svårt att bedöma exakt hur många som besöker just kust- och skärgårdsområdet eftersom det inte finns någon samlad statistik för området. Sammanlagt uppmättes mer än 1,5 miljoner gästnätter inom de sex kustkommunerna totalt (BiSyd, 2023), en detaljerad data för just kust och skärgård saknas. Av dessa var 85% inhemska turister och de resterande 15% kom främst i fallande ordning från Tyskland, Danmark, Norge, Nederländerna och USA. Den officiella statistiken baseras på data från de större kommersiella boendena. Utöver de som övernattar finns också ett stort antal besökare som bor i eget boende, hos släkt och vänner eller bara stannar över dagen. Enligt statistik från Sveriges gästhamnar så registrerades cirka 45 000 gästnätter i båt samt nästan 50 000 gästnätter i husbil, inom programmets geografi under år 2023.

Tillsammans med skärgårdsområden i Stockholm, Sörmland, Åland och Finland har region Östergötland analyserat hur mobildatanätet nyttjats i skärgården (*Besöksnäringens värden och potential*, WSP 2023). Här framgår att ungefär 6600 personer besökte öarna i Östergötlands skärgård en genomsnittlig sommardag under år 2022. Den mest besökta dagen var midsommar med 12 000 personer. På årsbasis uppgår siffran till 800 000 enskilda besök bara ute bland öarna. Det innebär att antalet personer i Östergötlands skärgård varierar med ungefär 600% mellan januari och juli. I Gryts skärgård är motsvarande siffra 800%, vilket är i paritet med differensen i de mest besökta delarna av Stockholms skärgård. I dessa siffror ingår inte kustområdena vid Kvarsebo, Arkösund, Sankt Anna eller Gryt. För dessa områden har mobila positioneringsdata samlats tidigare och bedöms sammanlagt ha 2500 besökare under genomsnittlig sommardag. Ser man till den större geografien, från skärgården ända in till kustkommunernas centralorter, uppskattas 20 000 dagsbesökare och ytterligare minst lika många boende eller övernattande per dag. Dock finns en ganska stor osäkerhetsfaktor när det kommer till att mäta besökare via den här metoden, så siffrorna ska snarast ses som ett ungefärligt mått över aktivitet i området. Motsvarande siffror finns inte för Kalmar län men det är möjligt att anta att det rör sig om liknande nivåer.

Till de mest besökta öarna i Östergötland räknas: Kopparholmarna utanför Arkösund med ca 1000 besökare/år, Aspöja i Sankt Anna med ca 3000 besökare/år och Harstena i Gryts skärgård med 6000 - 8000 besökare/år. I Tjust skärgård är Hasselö/Sladö mest besökta ö med 15 000 - 2 000 besökare per år. Likaså Idö i Tjust skärgård är mycket välbesökt. Dessa öar utgör viktiga noder för besöksnäringen.

Besökarnas konsumtion har både direkta och indirekta effekter på den lokala ekonomin. De ekonomiska effekterna och samhällsnyttorna av kommersiella skärgårdsbesök kan mätas genom måtten omsättning, förädlingsvärde, sysselsättning och skatteintäkter. Den genomsnittliga omsättningen per person och besöksdag är 47 euro, eller 555 kronor (WSP, 2023). Detta inkluderar alla typer av besök, både dagsbesök och övernattande oavsett logiform (hotell, camping, stugor, båt i gästhamn och naturhamn osv). Måttet utgörs av den direkta konsumtionen per besök och är ett genomsnitt över säsongen. Under lågsäsongen sker en högre andel av övernattningar på hotell och annan inkvartering med högre prisbild än camping och gästhamn. I viss mån jämnar detta ut skillnaden mellan säsongerna sett till antalet besökare. Baserat på de uppmätta besökstalen uppgår förädlingsvärdet i Östergötlands skärgård till 22 miljoner euro. Förädlingsvärdet är det mått som motsvarar BNP och är det bästa måttet på det värde som besöksnäringen adderar till den lokala ekonomin i skärgården.

Under sommarmånaderna ökar behovet av arbetskraft till besöksnäringen och många företag är helt beroende av skolungdomar för klara sommarbemanningen. Det gör att det kan vara svårt för besöksnäringensföretagen att förlänga säsongen utöver sommarlovet, även om det finns en stor potential i att attrahera besökare även andra tider på året.

Under åren 2021-2023 bedrevs projektet "Hållbar omställning besöksnäring" av region Östergötland, där skärgården var ett pilotområde. Syftet var att stötta besöksnäringen efter pandemin samt att skapa ökad rörlighet över länsgräns. Inom projektet gjordes en förankringsprocess från region Sörmland i norr till region Kalmar i söder, samt med länens kustkommuner och näringsidkare. Av slutrapporten (2022) sammanfattas rekommendationer där det föreslås att besöksnäringen tydligare kan kopplas till samarbetet kring skärgårdsrådet. Inom Östergötland utreds nu (år 2024) hur ett övergripande varumärke för kust och skärgård skulle kunna utformas, förvaltas och organiseras. Det primära målet är att ersätta Östgötaskärgården med Ostkusten då det är mer gångbart på en internationell marknad, för att på sikt bredda geografien även utanför Östergötlands län. Region Sörmland och Kalmar län har meddelat att de i nuläget inte vill satsa på att bygga ett nytt gemensamt varumärke, utan istället fördjupa de samarbeten som redan pågår.

Infrastruktur

Karta på vägar

Östergötland och Kalmar län kopplas samman av väg E22 i nord – sydlig riktning och tvärgående stickvägar leder ut till kusten. Vägar som leder till skärgårdsnoderna bedöms som särskilt viktiga och dessa är:

- Länsväg 209: Norrköping - Arkösund
- Länsväg 210: Söderköping - Tyrislöt
- Länsväg 212: Valdemarsvik – Fyrudden
- Länsväg 213: E22 – Loftahammar
- Länsväg 763: E22- Blankaholm
- Länsväg 752: E22 - Klintemåla
- Länsväg 743/744: E22 – Figeholm
- Länsväg 627: E22 – Timmernabben.

För ovanstående vägar har Trafikverket vägghållaransvar och att dessa stickvägar innehar en god lägsta standard är avgörande för boende, besökare och näringsliv.

Det finns även kopplingar som förbinder skärgårdsområdet med orter som Linköping, Vimmerby/Jönköping och stråket mot Växjö. Detta genom riksväg 35, riksväg 40, riksväg 47 samt Tjustbanan.

I den nationella transportplanen anges E22 som ett prioriterat transportstråk där en rad förbättringsåtgärder är planerade i de båda länen. Regionerna upprättar på uppdrag av staten länsplaner för regional transportinfrastruktur inom respektive län. Länsplanerna omfattar investeringar i det regionala vägnätet, samt dess medfinansiering. Ingen av de identifierade stickvägarna ovan finns med i regionernas nuvarande länstransportplaner för perioden 2022-2033.

I Östergötland förbinds Vikbolandet av två statliga vägfärjor; mot Kvarsebo i norr och Stegeborg i söder. För dessa vägar har Trafikverket vägghållaransvar och de förbinder Norrköpings och Söderköpings kommuner i nord – sydlig riktning utan att resenären behöver passera centralorterna. Färjorna används både av företagare, fastboende och besökare.

Båttrafik och hamnar

Karta hamnar

Hamnarna fyller en mycket viktig funktion vid frakt av gods och persontrafik på lokal, regional och vissa fall även nationell och internationell nivå. Större hamnar är tillsammans med kombiterminaler på land viktiga för effektiva fraktkedjor av gods på järnväg, väg och till sjöss.

Industrihamnar

Inom programområdet finns en större industrihamn av nationellt och internationellt intresse. Hamnen finns i Oskarshamn och är viktig för varuförsörjningen men även för året-runt-trafiken till Gotland. Från Oskarshamn utgår sommartid även bil och passagerarfärja till Öland. Årligen transporteras mer än 400 000 passagerare vilket gör den till den tolfte mest personintensiva hamnen i riket (Sjöfartsverket, 2022). Hamnen är även utpekad av EU i det europeiska transportnätet TEN-T, där den ingår i Comprehensive-nätverket. Det betyder att den anses vara av stor strategisk betydelse för den europeiska transportinfrastrukturen. En annan av de största hamnarna i Kalmar län gällande godsmängd är privatägda Södra Cells hamn vid massabruket i Mönsterås. Ytterligare en annan är Simpevarps (OKG) hamn.

Utanför programområdet, längst in i Bråviken finns Norrköpings hamn som utgörs av flera godshamnar för containertrafik och räknas till de 18 mest trafikerade i riket med 883 anlöp per år (Sjöfartsverket, 2022). Norrköpings hamn är inne i en expansiv fas och är också utpekad i det europeiska TEN-T Comprehensive-nätverket. Inne i Bråviken finns även bland andra Holmens och Lantmännens privata godshamnar. De tunga transportererna från inre Bråviken följer farleden och passerar skärgården på sin väg ut på öppet hav. Av kartan framgår industrihamnar från Lantmäteriets geodatasamverkan.

Godshamnar

Det finns även godshamnar av mer lokal karaktär där det är möjligt att lägga till med pråm, vilket möjliggör tyngre transporter inomskärs. Härifrån sker transporter av djur, byggmaterial, virke, stenkross, maskiner, slamsugningsbil med mera. Vissa av godshamnarna ligger i en tätort eller i närhet till andra funktioner såsom campingar eller gästhamnar. Kombinationen av flera funktioner på en plats gör också att det kan uppstå en konflikt mellan tunga transporter och besöksnäringens intressen, i synnerhet sommartid. Hamnarna är i de flesta fall kommunägda eller drivs i vissa fall av kommersiella krafter. För att de lokala godshamnarna ska vara fortsatt funktionella behöver såväl anslutningsväg som kaj klara tung belastning. Att underhålla kajkonstruktioner är kostsamt och på flera platser har hamnens kapacitet behövt begränsas på grund av ett eftersatt underhåll.

Inom Östergötland innehar hamnen i Tyrislöt en särställning eftersom bland annat timmertransporter från länets alla tre kustkommuner ofta körs hit, vilket beror på begränsad bärighet på kajerna i Arkösund och Fyrudden. Av kartbilden framgår lokala godshamnar identifierade av region Östergötland och Västerviks kommun.

Småbåtshamnar

Längs hela kustområdet finns en uppsjö småbåtshamnar som möjliggör pendling ut till den närliggande skärgården. Dessa småbåtshamnar består av sammanhängande brygganläggningar och drivs i privat eller kommunal regi. Dessa småbåtshamnar är likställa med pendlarparkeringar för öbor och är lika viktiga som bilparkeringarna är på land.

På kartan visas de småbåtshamnar som finns listade i Lantmäteriets geodatasamverkan. För Östergötlands län och Västerviks kommun har kartbilden kompletterats med ytterligare småbåtshamnar som har uppskattningsvis fler än 30 båtplatser.

Gästhamnar

Gästhamnar är främst till för turister som färdas med båt och finns på ett flertal platser längs kusten. De flesta gästhamnar kan erbjuda toalett-, dusch- och tvättmöjligheter samt möjliggöra för påfyllning av färskvatten och drivmedel. Ofta finns även tillgång till restaurang eller livsmedelsbutik. På vissa öar finns naturhamnar, dessa är anvisade ankringsplatser i naturen där det sällan finns någon samlad form av service.

Av kartan framgår gästhamnar från Lantmäteriets geodatasamverkan. Data för naturhamnar finns för Norrköpings, Söderköpings och Västerviks kommuner.

Digitalisering

Digitalisering är ett brett begrepp som omfattar den omställning som samhället nu genomgår för att underlätta för elektronisk kommunikation för individer, näringsliv, civilsamhälle och offentlig förvaltning. Målet är att alla ska ha möjlighet att använda, ta del av och skapa digital information och digitala tjänster oavsett var man befinner sig. Många digitala lösningar har gjort vardagsbestyren enklare och man behöver inte längre besöka centralorten för att komma i kontakt med myndigheter, betala räkningar, köpa medicin eller andra förnödenheter.

En förutsättning för att alla medborgare oberoende av boendeplats ska kunna ta del av omställningen är en stabil uppkoppling överallt. Visionen för den nationella politiken är att alla ska kunna ta del av digitaliseringens möjligheter och att infrastrukturen inte ska utgöra en begränsning. I Sverige är utbyggnaden av bredband marknadsdriven och den offentliga rollen är att stimulera geografier där marknaden inte anser det vara lönsamt att investera. Skärgården tillhör ofta en sådan geografi och är därför beroende av offentliga medel för att en utbyggnad ska ske. Av kartan i framgång att uppkopplingen trots detta är i förhållandevis god i kust- och skärgårdsområdet.

Likaså är den mobila täckningen god, dock uppstår en kapacitetsbrist sommartid när ett stort antal besökare och säsongsboende delar på uppkopplingen. Fram till och med 2025 pågår ett "tekniskifte" som innebär att 2G och 3G-nätverk stängs ned samtidigt som en uppdatering, av i första hand 4G-nätverken, genomförs. Dessutom pågår en delvis utbyggnad av 5G-nätverk därför är det svårt att värdera brister och insatser till 2026.

Sedan pandemin har det blivit vanligare med distansarbete i Sverige och andra delar av världen. Ungefär en tredjedel av alla yrkesaktiva bedöms ha möjlighet att jobba på distans en del av tiden vilket ger fler möjligheten att bosätta sig där man vill leva och inte baserat på var jobbet finns. Det här ger potential för en ny typ av skärgårdsboende och gör även att fler väljer att spendera mer tid i fritidshuset.

Karta bredband + mobiltelefonföretäckning

Service

Offentlig service

En basnivå av kommunal grundservice är avgörande för att det ska vara möjligt att bo och leva i skärgården året runt. Förskolor och skolor, skolskjuts, hemtjänst och anpassat boende är viktiga verksamheter, som många gånger har en vidare betydelse på landsbygden än vad de har i staden. En

utmaning för landsbygdsskolorna är ett vikande elevantal och att rekrytera personal och vikarier. När en landsbygdsskola läggs ner tenderar också antalet barnfamiljer att minska i området, en trend av åldrande befolkning och minskande antal barnfamiljer är svår att bryta.

Östergötlands län

För barn i Arkösunds kust- och skärgårdsområde finns närmsta förskola och grundskola i Kättinge. Från mellanstadiet hänvisas barnen till Östra Husby, och gymnasieelever till centrala Norrköping. I Kvarsebo finns förskola och grundskola i privat regi. Närmsta vårdcentral finns i Krokek och Östra Husby. Närmsta sjukhus i Norrköping, i Linköping finns universitetssjukhus med specialistvård.

För barn i Sankt Annas kust- och skärgårdsområde finns närmsta förskola och grundskola i Sankt Anna, motsvarande utbud finns i Mogata. Från högstadieålder hänvisas barnen till Söderköpings tätort, här finns även gymnasieskola. Närmsta vårdcentral finns i Söderköping och sjukhus i Norrköping.

För barn i Gryts kust- och skärgårdsområde finns närmsta förskola i Gryts samhälle. Grundskola i Valdemarsviks tätort. För barn i Tjust är närmsta förskola och grundskola i Tryserum som drivs i privat regi. Gymnasieelever hänvisas till närliggande större städer: Söderköping, Västervik, Norrköping. I Gamleby finns naturbruksgymnasium med riksintag. Närmsta vårdcentral finns i Valdemarsvik och sjukhus i Norrköping eller Västervik.

När det gäller sophämtning i Östergötland är boende och verksamhetsutövare ute på öarna själva ansvariga för att transportera sitt avfall till fastlandet där kommunen samlar in avfallet. Undantag finns på öarna Harstena och Aspöja, där kommunerna ombesörjer sophämtning med båt. På Harstena finns även en flytande sopsorteringsanläggning där det är möjligt att sortera de vanligaste fraktionerna. Anläggningen är specialdesignad för Harstena och tillkom inom ett projekt 2020.

Kommunen erbjuder kommunala vatten- och avloppslösningar vid sammanhängande bebyggelse på fastlandet, på öarna gäller enskilda lösningar. Att skärgården är så välbesökt sommartid gör att det är svårt att dimensionera reningsverk, säkra tillgången på färskvatten och anpassa avfallshantering.

Kalmar län

I Västervik och dess omgivande samhällen finns olika alternativ för barns utbildning. Gamleby erbjuder grundskola upp till årskurs 9, medan Gunnebo och Loftahammar erbjuder grundskola upp till årskurs 6 samt fritidshem. För barn i området kring Blankaholm finns skolalternativ i antingen Hjorted eller Gunnebo, beroende på bostadsplats. Gymnasieskolor finns tillgängliga i Västervik och Gamleby. Förskolor finns på ett flertal orter, exempelvis i Loftahammar, Blankaholm, Västervik och Västrum.

I Figeholm finns förskola, grundskola (F-2) och fritidshem tillgängliga för barn på orten och i närområdet. I Påskallavik finns förskola, grundskola (F-6) och fritidshem och för barn i Klintemåla och Misterhultsbygden finns privat förskola, grundskola (F-6) och fritidshem tillgängligt i Misterhult. Närmsta gymnasieskola är belägen i centralorten Oskarshamn.

I Timmernabben finns förskola och grundskola upp till årskurs 6. För de södra delarna av kommunen är närmaste förskola och skola belägen i Ålem. Oknö erbjuder förskoleverksamhet. Gymnasieskola finns i Mönsterås. Från och med våren 2024 ingår Mönsterås kommun i Kalmarsunds gymnasieförbund.

Närmsta vårdcentral i eller strax utanför programområdet finns i Mönsterås, Oskarshamn, Västervik, Gamleby och Ankarsrum. Närmsta sjukhus finns i Västervik, Oskarshamn och Kalmar. När det

kommer till sop- och avfallshantering, erbjuder Västervik kommunal sophämtning för fastboende på öarna, med möjlighet till sommarhämtning för fritidshusägare i skärgården. På liknande sätt sker sophämtning i Oskarshamn för året-runt-boende på öarna och enligt valt abonnemang för säsonsboende. Precis som i Östergötland finns det kommunala vatten- och avloppslösningar för sammanhängande bebyggelse på fastlandet medan öarna vanligtvis använder sig av enskilda lösningar.

I Västervik finns en kommunal servicepunkt på Hasselö/Sladö som erbjuder biblioteksservice i form av att det går att hämta och lämna reserverade medier. Transporterna går en gång i veckan med postbåten. I Mönsterås och Oskarshamns kommun finns ingen specifik biblioteksservice till boende eller besökare i skärgården. Den digitala infrastrukturen är dock god och mycket av biblioteksservicen går att nå digitalt.

Kollektivtrafik på land och till sjöss

Att bedriva kollektivtrafik i skärgårdsmiljö har helt andra förutsättningar än på fastlandet. Väder och vind samt is på vintern tillsammans med avstånden och de stora säsongsskillnaderna är utmanande faktorer. Samtidigt finns det en tydlig ambition att skärgården ska vara tillgänglig för alla, året om. Kollektivtrafik är en regional angelägenhet och utbudet skiljer sig åt mellan de båda länen, där respektive läns politiska inriktning och målsättning anges i Regionalt trafikförsörjningsprogram.

Östergötlands län

Östergötlands skärgård trafikeras av båtturen kollektivtrafik som en del i regionens kollektivtrafiksystem och samordnas med övrig kollektivtrafik. Här finns fyra linjer som sammanlagt trafikerar ett hundratal bryggor inom följande geografier:

- Från Arkösund till Birkö via Aspöja
- Från Missjö till Kungshällsudden inom Sankt Anna skärgård
- Från Fyrudden till Harstena inom Gryts norra skärgård
- Från Fyrudden/Breviksnäs mot Bokö inom Gryts södra skärgård

Årligen görs cirka 21 000 resor med Östgötatrafikens båtar, flest resor görs mellan Fyrudden och Harstena, därefter mellan Arkösund och Aspöja. Under januari görs ungefär 1 200 kollektiva båtresor inom länet jämfört med i juli månad då motsvarande siffra är nästan 4 500 (år 2023). Trafiken är anropsstyrd enligt särskild tidtabell och bokas via telefon senast klockan 18 dagen innan avfärd. Trafiken är öppen för alla men är i första hand planerad för att möjliggöra för skolskjuts och arbetspendling. Under perioder med besvärliga isförhållanden som omöjliggör trafik med båt, utförs skärgårdstrafiken med svävare. På grund av begränsad kapacitet i farkosten har folkbokförda på öarna förtur vid resebeställningar under dessa perioder. För linjer som ansluter till Arkösund eller Fyrudden är båttrafiken i möjligaste mån koordinerad med busstrafik vidare mot Norrköping eller Valdemarsvik. I Söderköpings kommun får resenärer anropa närtrafiken. Den båtburna kollektivtrafiken är upphandlad till en extern aktör på ett avtal som löper mellan 2019–2026, en ny upphandling har påbörjats. Båttrafiken drivs av fossilfritt HVO-bränsle sedan 2019.

Utöver den båtburna kollektivtrafiken finns även privata aktörer som erbjuder båttaxi. Sommartid arrangeras turesor i skärgården där målgruppen främst är besökare och turister.

Kalmar län

Idag samverkar Region Kalmar län kring skärgårdstrafiken med Oskarshamn kommun, Västerviks kommun samt Postnord. Skärgårdstrafiken i de båda kommunerna utgör en del av den regionala kollektivtrafiken. Kollektivtrafiken i skärgården bedrivs året runt och är öppen för alla men syftar i första hand till att ge boende i skärgården tillgång till samhällsservice på fastlandet med minst två resmöjligheter per vecka. Därtill ordnas även skolskjuts och en mindre volym serviceresor. Skolskjutsen är öppen även för andra med turlista för vissa öar. Utöver kollektivtrafiken driver Västerviks kommun turisttrafik under sommartid. Det finns också ett antal taxibolag som erbjuder transport med båttaxi.

Trafiken är anropsstyrd och bokas senast klockan 18 dagen innan avfärd. Boende på öarna har dock förtur när det råder större efterfrågan än vad farkosten har kapacitet för. När isen lägger sig körs trafiken med svävare och då får i första hand de som är folkbokförda på öarna i skärgården resa. Utbudet och omfattningen av trafiken kan variera över tid. Kollektivtrafiken i skärgården samordnas i vissa fall med andra transporter, som befordran av post, hemsändning av dagligvaror och tjänster som färdtjänst- sjuk- och tjänsteresor. Samarbetet med dessa och nya parter kan behöva utvecklas ytterligare för att effektivisera trafiken och minska kostnader och miljöpåverkan. Kalmar läns trafik saknar statistik för hur många resor som görs med Skärgårdstrafiken varje år. Skärgårdstrafiken i Kalmar län täcker i dagsläget in följande områden:

- Västerviks kommuns mellersta skärgård, fastlandspunkt Gränsö kanal i söder och Skorven i norr.
- Idö i Västerviks kommun, fastlandspunkt Horns udde.
- Tjust och Misterhults skärgård, med utgångspunkt från Östra Skalö.
- Misterhults skärgård, med utgångspunkt från Klintemåla.

För skärgårdstrafikens bytespunkter på fastlandet är ambitionsnivån att de så långt möjligt ska kopplas samman med övrig kollektivtrafik. Kollektivtrafiken på land möjliggör resande till Kalmar läns alla skärgårdsnoder. Antalet avgångar är dock begränsat och till några av orterna behöver man använda sig av så kallad Närtrafik. Närtrafik är en tjänst som finns för att erbjuda kollektivtrafik på platser där linjelagd kollektivtrafik saknas och kräver bokning på förhand. Farkosterna drivs i huvudsak av fossilbränslefritt drivmedel.

Den som vill åka kollektivt över länsgränsen, exempelvis mellan Västervik och Valdemarsvik, behöver byta i Åtvidaberg. Resan kollektivt tar närmare fyra timmar jämfört med bil som tar cirka en timme. Kollektivtrafik med båt över länsgränsen är i dagsläget inte möjligt alls.

Karta kollektivtrafik

[Kommersiell service](#)

God tillgång till kommersiell service är en grundläggande förutsättning för att det ska vara attraktivt att bo, verka och leva i ett område. I begreppet grundläggande kommersiell service ingår dagligvaror, drivmedel, postombud, apoteksombud och grundläggande betaltjänster. Dagligvarubutiker och drivmedelsstationer har därmed en viktig roll för att hålla landsbygderna levande då de ofta erbjuder den sista servicen som finns kvar på orten. Förutsättningarna för att driva butik på landsbygden är dock tuffa och många butiker kämpar hårt med höga inköpspriser och sviktande befolkningsunderlag. För att sänka sina kostnader och öka sin tillgänglighet är det många butiker som ställer om till delvis obemannat. Det finns också helt obemannade varianter vilka ofta fungerar som mindre kompletteringsbutiker. Den obemannade butiken kräver normalt digital inloggning via bank-

id vilket förutsätter att den digitala infrastrukturen finns på plats. Inloggningen kan innebära vissa begränsningar för utländska gäster. Den kommersiella servicen i kust- och skärgårdsområdet finns så gott som uteslutande i våra skärgårdsnoder eller i större orter på fastlandet.

Östergötlands län

I Valdemarsviks centrum finns ett bra utbud av kommersiell service. I Fyrudden finns dagligvarubutik, drivmedel samt post-och pakettjänster. I Gryts varv finns drivmedelsstation för båt och personbil. Lokala livsmedelsbutiker samarbetar med postturen för att köra ut matkassar till ö-bor i Gryts skärgård.

I Söderköpings kommun finns service utspridd inom Sankt Anna socken. I Bottna finns en året runt öppen dagligvarubutik, apoteksombud, drivmedel (bil) samt post-och pakettjänster. I Mon finns en året runt öppen dagligvarubutik som är obemannad vintertid. Drivmedel för båt och personbil finns både vid Lagnö samt Stegeborg, ett sommaröppet tankställe för båt finns i Tyrislöt.

I Norrköpings kommun finns en sommaröppen dagligvarubutik i Arkösund med apotek- och postombud, vintertid är affären obemannad. Drivmedel för båt och bil finns i Arkösund och vid Björnö marin. Närmsta naturliga serviceort för boende på Vikbolandet är Östra Husby, här finns alla serviceslag tillgängliga. Naturliga serviceorter för Kvarsebo är både Krokek och Östra Husby.

Post- och paketleverans sker med båt (eller svävare om isläget kräver det) till de ö-bor som önskar få posten levererad. Postutdelning sker med varannandagsutlämning i likhet med andra delar av landet.

Karta över kommersiell service per län

Kalmar län

Vid kusten i Blankaholm finns dagligvarubutik och apoteksombud och längs E22:an finns drivmedelsstation. Gunnebo har dagligvarubutik samt apoteks, post- och paketombud. I Västerviks centrum och i Gamleby finns samtliga serviceslag tillgängliga. I Loftahammar finns drivmedel för båt och personbil, dagligvarubutik samt apoteks, post-och paketombud. På Hasselö finns en mindre obemannad dagligvarubutik som är öppen året om.

I Påskallavik finns apoteksvaror, drivmedel, post-och pakettjänst samt dagligvaror fullsortiment. I Oskarshamns centrum finns alla serviceslag tillgängliga. I Gunnarsö finns en mindre dagligvarubutik (ej fullsortiment). I Figeholm finns apoteksvaror, drivmedel (för båt), post- och pakettjänst samt dagligvarubutik. I Klintemåla finns en sommarbutik samt drivmedel för båt och personbil.

I Mönsterås centrum finns alla serviceslag inom kommersiell service tillgängliga. I skärgårdsnoden Timmernabben finns tillgång till apoteksvaror, drivmedel, posttjänster samt dagligvaror fullsortiment. På Oknö finns en mindre dagligvarubutik (ej fullsortiment).

I Västervik och Oskarshamn utförs post- och paketleverans till öborna via båt eller svävare med en varannandagsutlämning för de som har valt att få posten levererad. För vissa öar sker leveransen endast till fastlandet.

Karta över kommersiell service per län

Beredskap

I glesa geografier är det ofrånkomligt att det tar längre tid att få hjälp vid brand, olyckor eller sjukdom. Kust och skärgård omfattas liksom andra geografier av det kommunala ansvaret för räddningstjänst men är i större omfattning beroende av att andra aktörer ska utgöra den förlängda armen i skärgården.

En sådan aktör är Sjöräddningssällskapet vilket är en ideell organisation som jobbar för att rädda liv till sjöss. Inom programområdet finns tre stationer: Figeholm/Simpevarp, Loftahammar samt Arkösund. Stationen i Figeholm/Simpevarp gör drygt hundra uttryckningar årligen. Nästan lika många insatser gör stationen i Loftahammar. Dessa båda stationer är bemannade av volontärer. I Arkösund finns en betydligt större station där mer än tvåtusen uttryckningar görs årligen. Här finns även ett heltidsanställt befäl samt tre timanställda sjuksköterskor. Den medicinska kompetensen gör att sjöräddningen kan verka som ambulansens förlängda arm och har befogenheter att ge medicinsk hjälp ute i skärgården. I behov av ambulanshelikopter finns närmsta helikopter stationerad på Gotland.

Inom programområdet har polisen verksamhet i Valdemarsvik, Västervik, Oskarshamn och Mönsterås. På sjön är Kustbevakningen polisens förlängda arm och ser till att regler till sjöss efterlevs gällande t.ex. fiske, nykterhet och hastighetsreglering. Kuststationer finns i Västervik och Oskarshamn. Kustbevakningen är en myndighet under Forsvarsdepartementet som arbetar med räddningstjänst, sjöövervakning och är en del av samhällets krisberedskap i den maritima miljön.

I händelse av brand finns RIB-stationer (räddningstjänst i beredskap) i Östergötland med jourbemanning i Valdemarsvik, Söderköping, Bottna, Arkösund och Östra Husby. I Gryt och Kvarsebo finns frivilliga brandmän utan beredskapsbemanning. I Kalmar län finns räddningsstation med dygnet-runt bemanning i Västervik, Oskarshamn, Mönsterås samt i anslutning till kärnkraftverket i Simpevarp. Dessutom finns RIB-stationer i Gamleby, Loftahammar och Hjorted.

Skärgårdens tillgänglighet varierar med årstiderna och särskilt vintertid eller när höststormarna slår till, så kan det dröja extra länge innan hjälpen kan nå fram. Därför är det extra viktigt att de som bor här året runt har redskap till självhjälp. Vid exempelvis en brand eller hjärtstopp kan ett snabbt ingripande vara helt avgörande för utfallet. På vissa av öarna finns iordningsställda brandbodar utrustade med bland annat dränkbara pumpar. Dessa öar är Aspöja, Harstena, Bokö och Hasselö/Sladö. På flera platser i skärgården finns dessutom hjärtstartare utplacerade.

I Kalmar län har Smålandskustens intresseförening länge jobbat aktivt med att stärka beredskapen i skärgården. På Hasselö/Sladö finns två räddningsbodar som utrustats med bland annat utrustning för brandsläckning, VHF (very high frequency)-telefoner och hjärtstartare. VHF-telefonerna är alltid laddade och påslagna och kan användas även om mobilnätet fallerar. Föreningen har även jobbat med att märka ut räddningsplatser och beredskapshamnar. Här har en vald plats på varje de mest befolkade öarna valts ut, koordinatsatts och märkts upp med en bokstav av reflekterande material som syns tydligt från sjön.

Karta beredskap

Naturmiljö

Hela ostkusten utgörs av en gemensam berggrund som skapades för över 2000 miljoner år sedan och för cirka 200 miljoner år sedan bildades kantiga öar via rörelser i berggrunden. I samband med senaste istiden för 10 000 år sedan slipades dessa kantiga klippor ned till rundade hällar och odlingsbar mark bildades i landskapets lågpartier. Idag är Östergötland och norra Kalmar län ett av världens mest örika skärgårdsområden och här finns ungefär en tiondel av Sveriges alla öar.

Skärgården kan delas in i inner-, mellan- och ytterskärgård. I den inre delen av skärgården finns större skogbevuxna öar med ett hävdat landskap. Längre ut till havs blir öarna mindre med kargare vegetation och slipade klipphällar. Några större vikar bryter av området i öst - västlig riktning, såsom Bråviken, Slätbaken och Syrsan. Indelning av skärgårdstyper är som tydligast i Sankt Anna, Gryt och

Tjust där skärgården är som bredast för att successivt smalna av och i princip försvinna i södra delen av Misterhult. I höjd med Oskarshamn och utanför Mönsterås är skärgårdszonen smalare och mer kompakt.

Under hundratals år av fiske och jordbruk har det rådande landskapet formats och berikats med betydande natur- och kulturvärden. För att dessa höga värden ska bestå är det viktigt att marken fortsätter att betas och brukas även i framtiden.

På grund av skärgårdens höga natur- och kulturvärden skyddas ostkusten som helhet som riksintresse enligt Miljöbalkens 4 kapitel. Riksintresset för naturvärden täcker in i princip hela kust- och skärgårdsområdet. Utöver det finns ett flertal Natura 2000 områden som pekats ut för att särskilt värna den biologiska mångfalden eller vilda fåglars livsmiljöer. Naturreservat är den vanligaste formen för att skydda ett naturområde. Längs kust och skärgård finns dessutom ett 30-tal naturreservat där marken kan vara i privat, kommunal eller statlig ägo. I Misterhults skärgård ligger ett av Kalmar läns stora naturreservat med cirka 2000 öar, holmar, kobbar och skär.

Närheten till vatten har också skapat förutsättningar för fiske och sjöfrakt. Områden för yrkesfisket täcker in så gott som hela Tjust skärgård, kustområdet mellan Oskarshamn och Mönsterås, samt stora delar av Bråviken i norr. Till sjöss pekas också ett antal viktigare farleder ut som riksintressanta. Utöver det övergripande skyddet som riksintresset ger berörs området av flera andra naturskydd såsom artskydd av exempelvis säl och skarv, strandskydd och två Helcom MPA-områden i Sankt Anna - Missjö och Kvädöfjärden. Det geografiska området inrymmer även nationalparken Blå Jungfrun.

Rekreation och friluftsliv

Karta rekreation

Skärgårdens höga natur- och kulturvärden gör området till ett uppskattat besöksmål för naturturism och friluftsliv. Jämfört med andra mer storstadsnära kustområden är ostkustens skärgård lågt exploaterad vilket innebär att det finns stora orörda områden. Orördheten är en exklusivitet för skärgården i ett nationellt perspektiv.

Kuststräckan från Arkösund i norr till Oskarshamn i söder är utpekad i miljöbalken som riksintresse för det rörliga friluftslivet. Det innebär att turismens och friluftslivets värden är särskilt viktiga att ha i åtanke vid större exploateringar eller andra ingrepp i miljön.

Många friluftaktiviteter som utövas i området är starkt knutna till områdets höga natur- och kulturvärden som ofta utgör populära besöksmål och är viktiga ur turismnäringssynpunkt. Skärgårdsområdet är, framför allt sommartid, mycket välbesökt. Här finns traditionellt bebyggda skärgårdsmiljöer i kombination med en rik flora och fauna som frodas på grund av hur markerna brukats sedan lång tid tillbaka. Här finns även goda möjligheter till båtliv, paddling, bad, dykning och fiske. Höst och vinter är det populärt med jakt eller att utöva pimpling eller skridskoåkning.

Inom området finns flera iordningsställda vandringsleder såsom Östgötaleden, Tjustleden och Ostkustleden. Vandringsturism är inte knuten till högsommaren och har en potential att förlänga säsongen för besöksnäringen i området. Utbudet av boende med högre service är begränsat på landsbygden men finns på några platser. Tyngdpunkten för övernattningsmöjligheter är camping, stugbyar eller boende i egen båt eller husbil.

I skärgården finns flera fasta anläggningar som är till för att främja det rörliga friluftslivet. I Östergötland finns exempelvis 40-tal sopmajor/torrdass utplacerade på öar ute i skärgården. Dessa anläggningar byggdes på 1970-talet av dåvarande Östgötastiftelsen och idag ansvarar kommun,

region och länsstyrelse för skötsel. Utöver dessa anläggningar finns även liknade faciliteter i anslutning till naturreservaten. Vid badplatser och naturområden i Kalmar län finns duss, toaletter och soptunnor som är till för besökare i området.

Det saknas en övergripande bild över hur kust och skärgård används för rekreation och friluftsliv utöver de iordningsställda anläggningar som finns. Ett naturligt nästa steg är att, i samverkan med andra aktörer, identifiera infrastruktur och noder för friluftsliv för att få fördjupad kunskap om vilken typ av aktivitet som bedrivs var över olika tider på året (jämför med skärgårdsnoderna). En förlängd turistsäsong med året-runt-upplevelser är något som gynnar lokalt företagande och landsbygdsutveckling.

Kulturmiljö

Karta kulturmiljö + karta över hur skärgården benämns

Människan har levt och verkat skärgården i tusentals år och man har hittat rester som kan dateras till bronsåldern (år 1800–500 f.Kr) men det var först under medeltiden som öarna i skärgården fick en bofast befolkning. Genom att läsa av landskapet förstår vi vår historia. Kustbygdens kulturmiljöer har vuxit fram ur de behov som fanns för sjöfarten, fisket och jordbruket. Genom att studera fornlämningar, fartygsvrak, förhistoriska transportleder kan man pussla ihop en bild av hur människorna levde förr. Generationer av mänsklig aktivitet har mejslat fram de kulturhistoriska värden som idag finns i kust i skärgård.

Svunna tider syns idag som rester av enkla byggnadsgrunder eller som spår av gamla begravningsplatser. I början var främst jakt på säl och sjöfågel samt fiske huvudnäringen men även boskapsskötsel och jordbruk förekom. Då var sjöfarten det mest rationella färdmedlet och skärgården var en central plats för transporter och landets militära försvar.

En medeltida segelrutt var Kung Valdemars segelled som passerade inomskärs längs ostkusten för transporter som gick mellan Blekinge och Estland. I spåren av sjöfarten följde båtbyggerier och båtvarv. Att färdas i okända vatten krävde lotsning av en någon med lokalkännedom och det var en tjänst som staten organiserade från 1500-talet ända in på 1900-talet. Exempel på historiska lotsplatser är Idö, Stådsholmen och Häradsöskär.

Historisk har marken och fiskevattnet varit en gemensam resurs som förvaltas tillsammans av alla i byn. En växande befolkning tvingade fram ett mer rationellt brukande av marken och när laga skiftet genomfördes under 1800-talet delades ägorna upp och byggnader flyttades ut från bykärnan. Det innebar att varje gård nu själv fick bestämma över den mark som tilldelats vid skiftet och det var slutet en flera hundra år gammal samverkansform. Jordbrukets betydelse speglas i hur ägorna delades upp. Nya gårdar placerades även utan direkt vattenkontakt, där närheten till jordbruksmark prioriterades framför närheten till fiskevattnet. Vissa av de nyskapade jordbruksfastigheterna blev dock inte bärkraftiga enheter utan omvandlades istället till fritidsboenden i början av 1900-talet. Skiftesreformen gjorde det också möjligt att köpa och sälja mark och gårdar i skärgården på ett annat sätt än tidigare. Spåren av den här privatiseringsprocessen syns tydligare i exempelvis Tjusts skärgård än i Misterhult där man i högre grad höll fast vid de äldre strukturerna. I skärgården finns dock flera oskiftade öar kvar där den gamla byn är intakt och ägorna fortfarande ägs gemensamt, häribland kan nämnas Harstena i Gryts skärgård eller flera öar i Västrums socken.

Under 1900-talets första hälft blev även fisket mer rationellt med motorbåtar, större fångstredskap och bättre transporter av fångsten. Fångsterna bestod i regel av strömming, torsk, gädda, abborre, sik, flundra, mört samt ål. Fisket avtog i takt med att tillgången på fisk minskade och idag finns endast en bråkdel aktiva yrkesfiskare kvar.

Den klassiska kustbyggelsen placerades utifrån funktion och med hänsyn till platsens vindriktning, väderstreck och dräneringsförhållanden. Det traditionella skärgårdshemmanet utgjordes ofta av mangård med bostad, dass, jordkällare och vedbod. Till mangården hörde även en fägård för djurhållningen och en sjögård för fisket (bodar, båthus och bryggor). Hamnen placerades i en läskyddad vik.

På vissa öar finns avvikande bebyggelse eller ensamliggande enheter som minner om den aktivitet som tidigare fanns här såsom fyrhus, båkar eller kapell. På mindre kobbar i ytterskärgården kan det finnas rester kvar av enkla fiskestugor. Utmed kusten finns även flera slott, gods och herrgårdar och till dessa kopplades tidiga industriella verksamheter såsom träförädling och gruvdrift.

Området mellan Norrköping och Oskarshamn utgörs även av riksintresse för obruten kust. Det innebär ett förbud mot att etablera större anläggningar här. Området i höjd med Oskarshamns kärnkraftverk möjliggör för större etableringar via riksintresset för högexploaterad kust. Här finns också flera stora industrier längs kusten däribland pappersmassafabriken i Mönsterås.

Länsstyrelserna i kustlänen har på uppdrag av staten tagit fram ett kunskapsunderlag om kustens och skärgårdens kulturmiljöer (2024). Här beskrivs de kulturhistoriska värdena övergripande och särskilt värdefulla områden pekas ut. Allmänna rekommendationer är att småskaliga och välbevarade kust- och skärgårdslandskap ska värnas samt att ny byggelse bör anpassas till den befintliga bebyggelsemiljön och bebyggelsestrukturen. Utsikter mot fri horisont bör värnas då de utgör en väsentlig del av upplevelsen i området. I Östergötlands län pekas tre värdeområden ut: "Arkö-Aspöja-Äspholm", "Bokö-Björkskär" samt "Missjö-Harstena-Fångö-Häradsskär". I norra Kalmar län pekas två värdeområden ut inom vår geografi "Västerviks (Tjusts) skärgård" samt "Ölands norra udde".

Begreppet kulturmiljö inbegriper också det som inte går att ta på: kunskap, seder och traditioner. I skärgården finns mycket lokal kunskap om exempelvis traditionella fiskemetoder som håller på att gå förlorad i takt med antalet yrkesverksamma småskaliga fiskare krymper. Det finns ett behov av att dokumentera och föra vidare dessa lärdomar innan kunskapen helt försvinner. Hit räknas även benämningar områden som inte följer dagens kommungränser utan är anpassade efter sockengränser eller landskapets förutsättningar. I folkmun benämns skärgårdarna här som Arkösund (ibland Jonsberg) Sankt Anna, Gryt, Tjust, Misterhult, Oskarshamns södra skärgård samt Mönsterås skärgård.

Aktörer med påverkan på kust och skärgård

EU

För länder inom den Europeiska unionen finns en gemensam lagstiftning som bland annat rör natur- och fiskefrågor. Exempel på frågor som är extra intressanta för kust och skärgård är: Natura 2000, fiskekvoter och trålgränser samt bevarande av skarv, säl och ål.

De främsta verktygen för att genomföra EU:s gemensamma miljöpolitik är via struktur- och investeringsfonderna, av dessa är landsbygdsprogrammet, havs- och fiskeriprogrammet, regionala utvecklingsfonden av störst relevans för skärgården.

Riksdag, regering och statliga myndigheter

Riksdagen styr Sverige genom att reglera lagar och fördela gemensamma medel som regeringen genom de statliga myndigheterna ser till att genomföra. De statliga myndigheter som är särskild betydelse för skärgården är t.ex. Länsstyrelsen, Skogsstyrelsen, Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Tillväxtverket och Trafikverket.

Länsstyrelserna är särskilt aktiva i kust och skärgårdsområdet, främst genom skydda och förvalta värdefulla natur- och vattenområden samt som överprövande instans vid exempelvis strandskydd och vid fysisk planering.

Regionen

Regionerna ansvarar för uppgifter som är gemensamma för stora geografiska områden och som ofta kräver stora ekonomiska resurser. Till exempel hälso- och sjukvården, kollektivtrafiken och att stärka regionernas näringsliv, kultur, tillväxt, besöksnäring och utveckling.

Kommunen

Kommunerna ansvarar för en stor del av den samhällsservice som finns lokalt där vi bor. Bland de viktigaste uppgifterna är förskola, skola, socialtjänst och äldreomsorg. Utöver det ansvarar kommunen för viss infrastruktur (vägar, allmänna platser), gemensamt vatten- och avlopp, skolskjuts, sophämtning samt fysisk planering. Kommunerna måste följa de ramar som riksdag och regering bestämt, men utöver det ger det kommunala självstyret kommunen rätt att fatta självständiga beslut och ta ut skatt av invånarna för att kunna sköta sina uppgifter.

Lokalsamhälle

Det är aktörer på den lokala nivån som har störst inflytande på platsens utformning och innehåll. Näringslivet är motorn i lokalsamhället och skapar förutsättningar till sysselsättning, kommersiell service och nybyggnationer. Föreningsliv och ideella krafter bidrar till ett kulturellt utbud och fritidsaktiviteter. På landsbygderna finns också enskilda vägar och hamnanläggningar som är viktiga för den lokala tillgängligheten.

Leader Kustlandet

Kustkommunerna i norra Kalmar län samt Östergötlands län ingår i Leaderområdet Kustlandet. Utvecklingsarbetet sker i projektform, antingen i egen regi eller genom medfinansiering av projektansökningar. Leader har ett "underifrån-perspektiv" och är viktiga för en lokalt ledd utveckling. Målsättningen är att förbättra förutsättningarna för boende och företagande på landsbygden samt att bevara den känsliga natur- och kulturmiljön. Projekten finansieras huvudsakligen med EU- och nationella medel men även regionerna och kustkommunerna bidrar.